

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
INSTITUT MEZINÁRODNÍCH STUDIÍ

bakalářská práce

PŘÍČINY FRANCOUZSKÉHO ZPOŽDĚNÍ V OTÁZCE ŽENSKÉHO VOLEBNÍHO PRÁVA

Běla Doubravová

Vedoucí bakalářského semináře: Vít Smetana, Ph.D.

Vedoucí práce: Michel Perottino, Ph.D.

Akademický rok: 2005/2006

Ročník/semestr studia: IV./VIII.

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité zdroje.

Praze dne 14. srpna 2006

.....

OBSAH

Úvod	4
Analýza literatury	7
I. <u>HISTORICKÉ DŮVODY VYLOUČENÍ FRANCOUZSKÝCH ŽEN Z VEŘEJNÉHO ŽIVOTA</u>	
Francouzská revoluce a Občanský zákoník	10
Vliv katolické církve	12
Všeobecné volební právo – pouze pro muže	13
II. <u>FRANCOUZSKÉ FEMINISTICKÉ Hnutí</u>	
Počátky feminismu ve Francii	15
Sufražetky versus sufražistky	17
Umírněný feminismus nebo antifeminismus?	23
Politické strany a feministické hnutí	24
III. <u>VLIV SVĚTOVÝCH VÁLEK A MEZIVÁLEČNÉHO OBDOBÍ NA POSTAVENÍ ŽEN VE FRANCII</u>	
Zapojení žen do první světové války	27
Společenské změny v meziválečném období	29
Travail, famille, patrie!	32
IV. <u>POKUSY O (NE)UDĚLENÍ VOLEBNÍHO PRÁVA ŽENÁM</u>	
Vote familial a jiné neúspěšné projekty	34
Ženy poprvé ve vládě	35
Udělení volebního práva ženám	38
Závěr	41
Resumé	44
Bibliografie	45

ÚVOD

Otázka ženského volebního práva se řadí mezi rozsáhlou problematiku spojenou s celkovým postavením žen ve společnosti. Poprvé se jí začali zabývat osvícenští myslitelé v rámci snahy přinést prostřednictvím vědeckých teorií nové poznatky o ženské roli. Na základě výzkumu, při kterém došli k závěru, že žena je podřízena muži v souladu s přírodou a jejím hlavním úkolem v životě je mateřství, se zformulovaly dvě sféry. Veřejná, jako prostor mimo domov, tedy ten, kde se realizuje muž a soukromá, která patří ženě. Role ženy tak byla omezena domácností a povinností být dobrou matkou a manželkou. Toto rozdělení vymezilo poslání obou pohlaví na více než dvě století a ve stereotypch přetrvává v naší společnosti dodnes.

Ženy si nerovnocenné postavení začaly postupně uvědomovat, ale trvalo ještě dlouho než se dokázaly zorganizovat a pokusit se své postavení změnit. Těch aktivních však nebylo mnoho a navíc existovaly zákony, které jim podmínky ztěžovaly. Nejvýraznější feministická hnutí se vytvořila ve Spojených státech amerických, Velké Británii a Francii. Vůbec první snahy o změnu se objevily ve Francii, a to už během Velké francouzské revoluce. Následný vývoj však způsobil, že Francouzky musely čekat na svá práva podstatně déle než většina žen z ostatních zemí našeho kulturního prostoru.¹

Paradoxem je, že právě Francie byla první zemí na světě, která v roce 1848 vyhlásila všeobecné volební právo. To však nemělo nárok nazývat se všeobecným, jelikož se vztahovalo pouze na muže. Ženy si musely na možnost účastnit se voleb počkat ještě téměř sto let, až do roku 1944.

Jaké byly důvody toho, že právě Francie, která dala Evropě za vzor Deklaraci práv člověka a občana a kde se začala utvářet moderní společnost, dala ženám politická práva jako jedna z posledních v Evropě?

Cílem této práce je nalézt odpověď na výše položenou otázku, v období vymezeném Velkou francouzskou revolucí a rokem udělení ženského volebního práva, s důrazem na nejdůležitější aspekty, které vedly k prvotnímu vyloučení francouzských žen z veřejného života, vylíčením vývoje feministického hnutí ve Francii a posouzením vlivu první a druhé světové války na postavení žen ve Francii.

Vzhledem k tomu, že v práci často užívám pojmu *feminismus*, jenž je u nás ještě dnes mnohdy vnímán negativně, považuji za důležité jej vysvětlit. Jeho nepochopení

¹ Naším kulturním prostorem se myslí euroamerický region. Srovnávání ženských práv s oblastí asijskou a arabskou by v tomto případě bylo irelevantní.

pravděpodobně vzniká i proto, že definic feminismu existuje mnoho, stejně jako jeho druhů,² a není jednoduché se v nich orientovat. Navíc to, co si my dnes představujeme pod pojmem feminismus, na začátku 19. století bylo chápáno trochu jinak. Původně se ženská hnutí zaměřovala na získání stejných práv, jako měli muži. Především to bylo právo na vzdělání, práci a volební právo. Zatímco dnes, kdy mají všichni³ muži a ženy stejná občanská i politická práva,⁴ se feminismus věnuje odstranění stereotypů moderní společnosti, násilí páchanému v rodině, rovným platovým podmínkám a vůbec veškeré zjevné i skryté diskriminaci založené na rozdílnosti pohlaví. Dnešní pojetí feminismu lze shrnout slovy švédského premiéra Görana Perssona: „Feminismus je přesvědčení, že každý, nezávisle na pohlaví, má mít stejná práva, povinnosti, ale především možnosti. Součástí tohoto přesvědčení je i vědomí, že tomu tak v dnešní společnosti není.“

Metodologicky je práce rozdělena na čtyři základní části tvořící oddělené roviny, které se částečně časově překrývají. Dohromady pak tvoří ucelený pohled na zkoumanou problematiku.

První část se zabývá kořeny francouzského zpoždění v udělování ženských politických práv. Rozebírá historické důvody vyloučení žen z veřejného života, v porovnání s vybranými zeměmi. Ač není motivem práce komparace situace žen ve Francii a v ostatních zemích, srovnání se v této části nevyhýbá, dokonce naopak. Je to důležité k lepšímu pochopení dopadu toho kterého aspektu na emancipační snahy. Součástí je i tabulka srovnávající státy ovlivněné Občanským zákoníkem vydaným roku 1804 se Skandinávií a státy s anglosaským právem. Do tohoto výběru záměrně není zařazeno Německo a Rakousko-Uhersko, respektive jeho nástupnické státy, kde bylo volební právo ženám uděleno během několika prvních let⁵ po skončení první světové války, v euforii vytváření nových demokratických států.

Druhá, nejobsáhlejší část popisuje vývoj feministického hnutí ve Francii. Vrací se k jeho počátkům v 19. století, rozkvětu i částečnému rozkladu během třetí republiky. Charakterizuje rozdělení na jednotlivé proudy s přihlédnutím k nejdůležitějším

² Umírněný feminismus, který prosazuje základní ženská práva, až po radikální, který je vyloženě nepřátelský k mužům. V této škále lze najít například feminismus liberální, socialistický, marxistický, anarchofeminismus. Navíc existují dva hlavní názory. Zatímco jeden z nich se snaží ženy a muže odlišit, hledá mezi nimi rozdíly, ten druhý se je snaží naopak stírat a dokázat, že odlišnosti nejsou nic jiného než výtvoři společnosti.

³ V našich kulturních podmínkách.

⁴ V práci rozlišuji občanská a politická práva, přestože český právní řád řadí politická práva pod občanská. Politickými právy se zde myslí aktivní a pasivní volební právo. Rozhodla jsem se pro tento krok, jelikož literatura, kterou používám práva takto dělí (s ohledem na francouzský právní řád) a zároveň to umožňuje lepší orientaci v problematice.

⁵ Německo, Rakousko, Polsko, Maďarsko 1918, Československo 1920.

postavám a hnutím. V závěru je dán prostor francouzským politickým stranám. Jejich postoji k ženské emancipaci a důvodům francouzského paradoxu, kdy pravicové strany byly více přátelsky nakloněny ženskému volebnímu právu než strany levicové.⁶

Tématem třetí části je vliv první i druhé světové války na postavení ženy ve Francii a společenské změny v meziválečném období. Vzhledem k tomu, že problematika žen v daném období je velmi široká tudíž není možné v rámci jedné části podat její vyčerpávající popis, je zde kladen důraz na nejdůležitější aspekty, které ženské emancipaci a dosažení volebního práva napomohly nebo je naopak zpomalily. To je především poměrně rozšířený mýtus o jednoznačně pozitivním dopadu první světové války na ženskou emancipaci, meziválečná feminizace terciéru, fenomén 20. let *la garçonne* a snaha vichistického režimu o navrácení předrevolučních hodnot.

Závěrečnou část tvoří shrnutí návrhů zákonů, jednání a hlasování, týkajících udělení volebního práva ženám. Tato samostatná kapitola byla vytvořena pro lepší přehlednost problematiky, zejména doplnění důležitých údajů, které nejsou zmíněny v kapitolách předchozích. Její podstatnou součástí je průběh jednání francouzského Prozatímního shromáždění v letech 1943 a 1944 o otázce ženského volebního práva, jeho finální ustavení a velmi stručné zhodnocení následného voličského chování žen a neúplného odstranění nerovnoprávnosti.

V práci nejsou uváděna francouzská ženská jména v přechýlené formě.

⁶ V ostatních evropských zemích tomu bylo naopak, levice byla k ženským požadavkům vstřícnější.

ANALÝZA LITERATURY

Otázka postavení žen ve společnosti je téma, které se v literatuře začalo objevovat až po druhé světové válce. Zpočátku velmi pomalu a opatrně a poptávka po něm stoupá až v posledních několika letech. Publikací v českém jazyce, ať už od českých autorů nebo překladových, není mnoho. Ty, které vyšly se věnují historii postavení žen v českých zemích nebo genderové problematice obecně (uvedení do problému, obecná historie feminizmu). Pro tuto práci byl přínosem pouze článek Daniely Tinkové „*Přirozený řád a ideologie oddělených sfér*“⁷ z internetového časopisu Kontext: časopis pro gender a vědu, v němž se zabývá proměnou ženské role v 18. a 19. století a vymezením veřejné a soukromé sféry osvícenskými vědci a mysliteli a dva příspěvky o dějinách feminizmu od Lindy Sokačové.⁸

Ani cizojazyčná literatura o ženách v dějinách jiných zemích není u nás příliš dostupná. Bylo proto nutné zajistit si potřebné knihy přímo ve Francii a samozřejmě ve francouzském jazyce. Před několika lety by hledání zdrojů potřebných napsání této práce mohl být problém i ve Francii, většina z nich totiž vyšla v posledních pěti letech.

Za stěžejní, nejen francouzské dílo, zpracovávající vývoj postavení žen v západním světě je považována rozsáhlá pětidílná série „*Histoire des femmes en Occident*“⁹ sepsána mnoha autory vedenými dvěma významnými francouzskými historiky Georgesem Dubym a Michelle Perrot, jejíž první vydání spadá mezi roky 1991 a 1993. Od té doby byla vydána znovu v roce 2002 a přeložena do 12 světových jazyků. Jednotlivé svazky pojednávají o dějinách žen od antiky, přes středověk a 18. století, až do současnosti. K práci byly použity pouze poslední dva svazky: „*Histoire des femmes en Occident: IV. Le XIXe siècle*“ a „*Histoire des femmes en Occident: V. Le XXe siècle*“. Jak již vyplývá z názvu, nezaměřuje se tato pentalogie pouze na Francii, ale popisuje dějiny žen v širším kontextu západní polokoule. Důraz klade především na

⁷ TINKOVÁ, Daniela. "Přirozený řád" a ideologie oddělených sfér: Příspěvek k otázce konstruování "přirozené role ženy" v pozdně osvícenské vědě. *Kontext: časopis pro gender a vědu* [online]. 2003, roč. 2, č. 3 - 4 Dostupný z WWW: <http://www.cec-wys.org/kontext/fedc59ef/1_Tinkova.pdf>.

⁸ SOKAČOVÁ, Linda. *Stručná historie feminizmu*, dostupný z: <<http://www.feminismus.cz/historie.shtml>>. Významné ženy a hnutí v historii feminizmu, *ABC feminizmu*, dostupný z: <<http://zenskaprava.ecn.cz/cz/publikace.html>>.

⁹ DUBY, Georges, PERROT, Michelle. *Histoire des femmes en Occident: I. L'Antiquité*. Paris: Perrin 2002.
DUBY, Georges, PERROT, Michelle. *Histoire des femmes en Occident: II. Le Moyen-Age*. Paris: Perrin 2002.
DUBY, Georges, PERROT, Michelle. *Histoire des femmes en Occident: III XVIe - XVIIIe siècle*. Paris: Perrin 2002.
DUBY, Georges, PERROT, Michelle. *Histoire des femmes en Occident: V. Le XIXe siècle*. Paris: Perrin 2002.
DUBY, Georges, PERROT, Michelle. *Histoire des femmes en Occident: V. Le XXe siècle*. Paris: Perrin 2002.

americký, britský a francouzský feminismus a poslední díl věnuje několik kapitol charakteristice jednotlivých totalitních režimů a jejich pohledu na roli ženy a hodnotu rodiny vůbec. Zde se obrací i na východ a situaci srovnává se sovětským modelem. Tabulka obsažená v první kapitole mé bakalářské práce je z větší části převzata právě z této publikace.

Další dvě důležité knihy, nutné pro napsání mé práce jsou od dvou francouzských autorek věnujících se postavení žen ve Francii již delší dobu. Jednou z nich je Christine Bard, s dílem „*Les femmes dans la société française au 20e siècle*“¹⁰, vydaným v roce 2001 a následuje jí Michelle Zancarini-Fournel se svou, v roce 2005 publikovanou, knihou „*Histoire des femmes en France: XIXe – XXe siècle*“¹¹. Narozdíl od výše zmíněné pětidílné série v nich najdeme srovnání s jinými zeměmi jen velmi zřídka. Christine Bard pojala svou práci čistě chronologicky, období od konce první světové války, až po konec 20. století rozdělila na deset, časově na sebe navazujících kapitol. Oproti tomu Michelle Zancarini-Fournel rozdělila „své“ dějiny ženy ve Francii do dvou velkých tematických celků, Ženy a politika a ženy ve francouzské společnosti, a v rámci v nich téma zpracovává chronologicky od Velké francouzské revoluce až po rok 2000. Nakonec přidala ještě třetí, výrazně menší část, která popisuje jednotlivé stereotypy žen ve francouzských dějinách a zapojení konkrétních Francouzek do uměleckého života.

Významnou pomůckou pro zpracování tématu byla publikace Anne Rouquier „*Histoire des femmes/Femmes dans l'histoire*“¹², která byla vytvořena jako výukový materiál pro vyučující na středních školách a je volně přístupná na internetových stránkách Přestože příručka byla sestavena za pomoci již výše zmíněné Michelle Zancarini-Fournel, nedá se srovnávat s jejími knihami. Je totiž založena především na primárních textech, ať už francouzských filozofů a spisovatelů, feministických manifestech nebo zákonech týkajících se rovnoprávnosti. Vymezuje se obdobím od konce 16. století do současnosti a zaměřuje se výhradně na francouzskou společnost. Texty jsou pro pochopení situace doplněny vysvětlujícími, bohužel však velmi stručnými, občas zavádějícími komentáři. Jinak je publikace, právě díky mnoha dokumentům s odlišnými názory a z různých období velmi přínosná.

¹⁰ BARD, Christine. *Les femmes dans la société française au 20e siècle*. Paris: Armand Colin, 2001.

¹¹ ZANCARINI-FOURNEL, Michelle. *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles*. Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2005.

¹² ROQUIER, Annie. *Histoire des femmes/Femmes dans l'histoire: Quelques documents pour un enseignement secondaire mixte* [online]. 2004, 06/09/2004. Dostupný z WWW: <http://www.histgeo.ac-aix-marseille.fr/a/gat/d003.htm#_Toc83894130>.

Výše zmíněné dokumenty doplňují další knihy, mnoho článků, ať už tištěných nebo elektronických periodik. Sloužily jako doplnění, především údajů a období, kterým se základní použitá literatura nevěnovala dostatečně.

Z internetových stránek, které jsem při rešerších objevila, bych ráda uvedla dvě, které poskytnou případnému zájemci o problematiku informace, mnohdy jinde neuvedené. Je to oficiální internetový portál Národního shromáždění,¹³ na kterém se nachází kromě chronologie a dobových fotografií několik záznamů z jednání o volebním právu, prohlášení politiků a novinových článků. Druhým podobným, neméně zajímavým zdrojem, je internetový archiv knihovny Univerzity v Angers,¹⁴ jehož fond obsahuje mnoho materiálů, z nichž za nejhodnotnější považuji osobní archiv Cécile Brunschvicg.¹⁵

Vhodným pramenem pro doplňující a zpřesňující informace, číselná fakta, chronologické tabulky se stal Dictionnaire du vote,¹⁶ který obsahuje řadu kvalitně zpracovaných hesel z oblasti voleb, volebního práva a jeho historického vývoje. Pro širší souvislosti dobře posloužily různé jazykové verze internetové encyklopedie Wikipedia.¹⁷

¹³ http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/femmes/citoyennete_politique.asp.

¹⁴ http://bu.univ-angers.fr/index.php?S_file=archives/index.php.

¹⁵ <http://bu.univ-angers.fr/EXTRANET/CAF/frame2.htm>.

¹⁶ PERRINEAU, Pascale, REYNIE Dominique. *Dictionnaire du vote*. Paris: Presses Universitaires de France, 2001.

¹⁷ <http://www.wikipedia.org>, <http://fr.wikipedia.org>.

I. HISTORICKÉ DŮVODY VYLOUČENÍ FRANCOUZSKÝCH ŽEN Z VEŘEJNÉHO ŽIVOTA

FRANCOUZSKÁ REVOLUCE A OBČANSKÝ ZÁKONÍK

Chceme-li pochopit, proč Francouzky čekaly na plnohodnotnou účast ve veřejném životě déle než ženy ve většině evropských zemí, musíme se vrátit na konec 18. století. Tedy paradoxně do doby, kdy se právě ve Francii začala rodit demokracie. Francouzská revoluce, pod heslem *Liberté, Egalité, Fraternité*, odstranila absolutismus a feudalismus a přinesla rovná práva pro všechny společenské vrstvy. Navzdory aktivní účasti během revolučního dění a *Deklaraci práv člověka a občana*,¹⁸ která vyhlášovala všeobecná práva, byly ženy z výsledků revoluce vyloučeny. Jedním z mála práv, které jim bylo uděleno, byla možnost rozvodu vzájemnou dohodou manželů, ale politická práva jim byla odepřena.¹⁹ Francouzská spisovatelka *Olympe de Gouges* na to reagovala v roce 1791 svojí verzí *Deklarace práv ženy a občanky*,²⁰ vůbec prvním velkým feministickým manifestem. Stejná práva pro ženy obhajovala mimo jiné i prohlášením, že „Žena má právo stanout na popravišti, musí tedy mít i právo postavit se na tribunu.“²¹ Konvent Deklaraci odmítl a její autorka byla v roce 1793 popravena.

Unifikaci práv vzešlých z Francouzské revoluce zajistil *Občanský zákoník*²² vydaný roku 1804, v době vlády císaře Napoleona I. Text, který je dodnes základem francouzského práva a stal se vzorem pro zákoníky dalších evropských zemí, zpečetil na více než století podřízené postavení žen ve společnosti. Nerovnost mezi muži a ženami byla ospravedlňována biologickou předurčeností žen k mateřství a tzv. celkovou fyzickou a intelektuální slabostí, kterou zdůvodnili vědeckými výzkumy osvícenci. Nemalý podíl na výsledcích zákoníku měly i Napoleonovy antifeministické postoje.²³ Ženám byla vyhrazena sféra soukromá (péče o rodinu a domácnost), zatímco muž se realizoval ve sféře veřejné. Postavení ženy bylo definováno z hlediska vztahu k muži – dcera, manželka. Svobodná žena byla až do jednadvaceti let závislá na rodičích. Poté se

¹⁸ *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*. Homme ve francouzštině označuje muže i člověka.

¹⁹ Le Monde, 29. dubna 2005.

²⁰ *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*.

²¹ „La femme a le droit de monter sur l'échafaud; elle doit avoir également celui de monter à la Tribune;“ ROQUIER A., *Histoire des femmes/Femmes dans l'histoire: Quelques documents pour un enseignement secondaire mixte*, 7. dubna 2006, Dostupný z: <http://www.histgeo.ac-aix-marseille.fr/a/gat/d003.htm#_Toc83894130>.

²² Code civil, označovaný také jako Code Napoleon.

²³ Pro Napoleona byla žena majtkem muže a jejím jediným úkolem bylo rodit děti; *Comprendre le mouvement féministe* 25. dubna 2006, dostupný z: <<http://www.ac-bordeaux.fr/Etablissement/SudMedoc/ses/1998/fminisme.htm#comprendre%20le%20mouvement%20féministe>>.

sice, podle Občanského zákoníku stala nezávislou ale společnost takový stav považovala za anomálii. Jedinou možností byl sňatek, kterým se znovu stala právně nezpůsobilou.²⁴

Výběr některých článků z Občanského zákoníku, týkajících se úpravy postavení ženy vůči manželovi:

Čl. 213 – *Manžel je povinen chránit svoji manželku, manželka je povinna poslouchat svého manžela.*²⁵

Čl. 214 – *Manželka je povinna bydlet se svým manželem a následovat jej všude, kde pokládá za vhodné se usídlit; manžel je povinen ji snášet a poskytovat jí vše, co je nezbytné pro potřeby života, podle svých možností a svého stavu.*²⁶

Čl. 215 – *Manželka není procesně způsobilá, bez souhlasu svého manžela...*²⁷

Čl. 229 – *Manžel může požádat o rozvod z důvodu nevěry své manželky.*²⁸

Čl. 230 – *Manželka může požádat o rozvod z důvodu nevěry svého manžela, pokud si on přivede konkubínu do společného domu.*²⁹

Čl. 1428 – *Manžel spravuje veškerý osobní majetek manželky...*³⁰

Státy, jejichž ústavy ovlivnil Občanský zákoník, byly sice mezi prvními, jež zavedly občanské svobody a všeobecné volební právo pro muže, ovšem ženy v těchto zemích musely ve většině případů na zrovnoprávnění čekat déle než ženy ze zemí s anglosaským právem nebo ženy ve Skandinávii.³¹ Kromě Nizozemí a Španělska začaly státy ovlivněné Občanským zákoníkem udělovat ženská politická práva až s koncem druhé světové války, zatímco státy severní Evropy, Spojené státy americké a

²⁴ ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 31.

²⁵ „Art. 213 – Le mari doit protection à sa femme, la femme obéissance à son mari.“ ROUQUIER A., *Histoire des femmes/Femmes dans l'histoire: Quelques documents pour un enseignement secondaire mixte*, 7. dubna 2006, Dostupný z: <http://www.histgeo.ac-aix-marseille.fr/a/gat/d003.htm#_Toc83894130>. Není uveden rok vydání Občanského zákoníku, ze kterého autorka čerpá, pravděpodobně půjde o první vydání z roku 1804.

²⁶ „Art. 214 – La femme est obligée d'habiter avec le mari, et de le suivre partout où il juge à propos de résider ; le mari est obligé de la recevoir et de lui fournir tout ce qui est nécessaire pour les besoins de la vie, selon ses facultés et son état.“ Ibidem.

²⁷ „Art. 215 – La femme ne peut ester un jugement sans l'autorisation de son mari...“ Ibidem.

²⁸ „Art. 229 – Le mari pourra demander le divorce pour cause d'adultère de sa femme“ Ibidem.

²⁹ „Art. 230 – La femme pourra demander le divorce pour cause d'adultère de son mari, lorsqu'il aura tenu sa concubine dans la maison commune.“ Ibidem.

³⁰ „Art. 1428 – Le mari a l'administration de tous les biens personnels de la femme...“ Ibidem.

³¹ DUBY G., PERROT M., *Histoire des femmes en Occident: V. Le XXe siècle* (Paris, Perrin, 2002), str. 640.

Kanada (vyjma Québecu³²) tento proces ukončily již ve 20. letech. Navíc ženy v některých z těchto zemí již měly s volebním právem zkušenosti na obecní úrovni³³ a i jejich další občanská práva byla v té době na mnohem vyšší úrovni.³⁴

Státy ovlivněné Code civil a rok udělení ³⁵ volebního práva ženám		Státy s anglosaským právem a Skandinávie a rok udělení volebního práva ženám	
Nizozemsko	1919	Nový Zéland	1894
Španělsko	1931	Austrálie	1902
Francie	1944	Finsko	1906
Itálie	1945	Norsko	1913
Belgie	1948	Dánsko, Island	1915
Švýcarsko	1971	Kanada, USA	1920
Portugalsko	1976	Švédsko	1921
Lichtenštejnsko	1984	Velká Británie	1928

VLIV KATOLICKÉ CÍRKVE

Vedle vlivu francouzského Občanského zákoníku se na rozdílné době udělení politických práv ženám podílelo mnoho dalších faktorů. Jedním z nich bylo náboženství. V zemích, kde převažuje protestantská církev, dosáhla feministická hnutí vznikající od počátku 19. století mnohem větších rozměrů a vlivu. To je případ zejména Velké Británie, kde se mezi lety 1860 a 1880 k sufražetkám přihlásily 3 miliony nových stoupenkyň. Oproti tomu v tradičních katolických zemích, Francii, Itálii nebo Španělsku, feministická hnutí nikdy takovou popularitu a rozsah nezískala.³⁶ Je to způsobeno tím, že idea ženské emancipace byla v rozporu s vírou a katolickou tradicí,

³² Quebecké ženy získaly volební právo v roce 1940, jako poslední z celé Kanady.

³³ Wyoming 1869, Colorado 1893, Norsko 1901, Dánsko 1908, Island 1909; PERRINEAU P., REYNIE D., *Dictionnaire du vote* (Paris, Presses Universitaires de France, 2001), str. 458.

³⁴ Například anglický *Married Women's Property Act* z roku 1882, který uznal plnou způsobilost vdané ženy disponovat svým majetkem a uzavírat smlouvy. Ve Francii tento zákon pobouřil odbornou veřejnost a i nejliberálnější právníci jej označili za anarchistický; DUBY G., PERROT M., *Histoire des femmes en Occident: V. Le XXe siècle* (Paris, Perrin, 2002), str. 637.

³⁵ Vybraná data z tabulky: DUBY G., PERROT M., *Histoire des femmes en Occident: V. Le XXe siècle* (Paris, Perrin, 2002), str. 634.

³⁶ *Ibidem*, str. 638.

kteřá klade důraz na klasické rozdělení rolí ve společnosti (muž patří do sféry veřejné, žena do soukromé), kdežto protestantismus spíše prosazuje práva individua.

Silný vliv katolické církve platil především pro Itálii, Španělsko a Portugalsko.³⁷ Ve Francii revoluce sice přinesla sekularizaci, tradičně církevní obřady se staly civilními, praktikujících katolíků ubývalo, ale církev si přesto uchovala nemalý vliv na dění v zemi.³⁸ K církvi měly vždy blíže ženy. Praktikovaly více než muži, a tudíž jí byly i více ovlivněny. Proto se předpokládalo, že pokud by získaly volební právo, staly by se z nich pravicové, konzervativní voličky. Z toho měla největší strach levice, proto nebyla příliš nakloněna volebnímu právu žen a pravice rovnoprávnost pro ženy neprosazovala, jelikož se hlásila ke katolictví, které tradičně upřednostňovalo názor biologického předurčení ženy k mateřství a vedení domácnosti.³⁹

S protestantstvím souvisel i rychlejší nástup a rozvoj průmyslové revoluce, což také významně ovlivnilo ženskou emancipaci. Industrializace umožnila rychlejší a větší zapojení žen do pracovního procesu a tím urychlila jejich vstup do veřejné sféry. Ve Velké Británii začala už ve druhé polovině 18. století, zatímco Francie zůstávala ještě dlouhou dobu rurální. Průmyslová revoluce ji zasáhla až ve 30. letech 19. století.⁴⁰

VŠEOBECNÉ VOLEBNÍ PRÁVO – POUZE PRO MUŽE

Po vyhlášení Druhé republiky v únoru 1848 a sestavení prozatímní vlády, složené z liberálních republikánů,⁴¹ bylo ve Francii, v jako vůbec první zemi na světě, ustaveno všeobecné volební právo. Bylo uděleno dekrety z 5. a 8. března 1848 všem občanům Francie nad 21 let, vyloučení byli pouze vězni. Až o několik dní později dekret ze 16. března 1848 specifikoval, že za občany jsou považováni pouze Francouzi mužského pohlaví.⁴² Změna režimu tedy ženám nové podmínky nepřinesla. Ukázalo se však, že to nejsou ženy, koho by se měla společnost bát, nýbrž nevzdělanost.

³⁷ Ve Španělsku a Portugalsku měli na ženská práva, kromě silného katolictví, vliv i diktátorské režimy (doba meziválečná – polovina 70. let).

³⁸ ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 114 – 115.

³⁹ BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 107.

⁴⁰ DUBY G., PERROT M., *Histoire des femmes en Occident: V. Le XXe siècle* (Paris, Perrin, 2002), str. 636.

⁴¹ *Wikipedia: L'encyclopédie libre*, 4. června 2006, dostupný z: <http://fr.wikipedia.org/wiki/Gouvernement_provisoire_de_1848>.

⁴² ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 38.

23. dubna 1848 mohli poprvé všichni francouzští občané k volbám. Z celkových 800 křesel jich 700 obsadili umírnění a monarchisté.⁴³ Prozatímní parlament složený z liberálních republikánů nebral v potaz voličskou nevyzrálost a především negramotnost nových voličů.⁴⁴ což na čtvrt století umožnilo vládu nejkonzervativnějších parlamentů.⁴⁵ Po této zkušenosti se levice mnoho let bránila rozšíření volebního práva na nábožensky založené a nevzdělané ženy. Obávala se stejného efektu – konzervativních voliček.

Pro ženy sice ustavení všeobecného volebního práva neznamenal prakticky žádnou viditelnou změnu, ale začínal v nich čím dál víc narůstat pocit uvědomění si vyloučení z veřejného života. Ve chvíli, kdy ze dne na den mohlo volit služebnictvo, vojáci i chudina, byla mnohem zřetelnější změna společenského systému – přechod ze stavovské k moderní společnosti.⁴⁶ V době před Francouzskou revolucí byl důležitější sociální status. Mezi ženami z různých stavovských vrstev byl mnohem větší rozdíl než mezi mužem a ženou ze stejné vrstvy. Osvícenství a Francouzská revoluce tento model převrátily, vytvořily režim oddělených sfér a tradičních rolí. Napoleonův Občanský zákoník a všeobecné volební právo – pouze pro muže tento systém kodifikovaly. Rok 1848 sice pro ženy nepřinesl změnu co se týče práv, ale přispěl ke změně myšlení některých žen. Ty, které si situaci uvědomovaly a nebyla jim lhostejná se pomalu začínaly sdružovat.⁴⁷ Přesto trvalo ještě několik let než se vytvořila organizovaná feministická hnutí a téměř století než dosáhla jednoho ze svých hlavních cílů – volebního práva pro ženy.

⁴³ Wikipedia: *L'encyclopédie libre*, 4. dubna 2006, dostupný z: <http://fr.wikipedia.org/wiki/Gouvernement_provisoire_de_1848>.

⁴⁴ Téměř polovina voličů byla v roce 1848 negramotná, bezplatná a povinná školní docházka pro děti do 13 let byla zavedena až v roce 1882; Bard C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 65.

⁴⁵ GARRIGOU A., *Histoire sociale du suffrage universel en France: 1848 – 2000* (Paris, Seuil, 2002), str. 275.

⁴⁶ VERJUS A., Vote familialiste et vote familial: Contribution à l'étude du processus d'individualisation des femmes dans la première partie du XIXe siècle. *Genèses*, no. 31, 1998, str. 29-47.

⁴⁷ TINKOVÁ D. "Přirozený řád" a ideologie oddělených sfér: Příspěvek k otázce konstruování "přirozené role ženy" v pozdně osvícenské vědě, *Kontext: časopis pro gender a vědu*, 15. června 2006, dostupný z: <http://www.cec-wys.org/kontext/fedc59ef/1_Tinkova.pdf>.

II. FRANCOUZSKÉ FEMINISTICKÉ HNUTÍ

POČÁTKY FEMINISMU VE FRANCII

Feministické hnutí jako takové se začíná organizovat až během Třetí republiky, jeho zárodky však ve Francii můžeme najít už během Velké francouzské revoluce a revolucí 1830 a 1848. Samotný termín *feminismus*, v dnešním slova smyslu, se objevil až později, poprvé v roce 1872 v textu Alexandra Dumase mladšího. Vypůjčil si jej z lékařského slovníku, kde feminismus označoval ženské znaky u mužů.⁴⁸

Během Francouzské revoluce se ženy přímo účastnily bojů v ulicích a pochodu na Versailles. Přineslo jim to jen malé změny k lepšímu postavení a pouze do začátku 19. století, kdy byl jejich společenský status naopak ještě snižován. Jediné pozitivum, které revoluce 1789 a Občanský zákoník po sobě zanechaly, bylo povědomí o problému. O ženských právech a ženské otázce, jako celospolečenské otázce, se začalo mluvit.⁴⁹

Při červencové revoluci 1830 se ženy začaly organizovat do spolků a vydávat vlastní tiskoviny, kolem kterých se sdružovaly. Bylo to umožněno uvolněnou atmosférou po svržení monarchie Karla X. mezi lety 1830 a 1834, kdy byla nastolena svoboda projevu, tisku a zrušen zákaz vytváření peticí. Stoupenci francouzského utopického socialisty Saint-Simona dokonce navrhovali vytvořit společnost založenou na rovnosti mužů a žen.⁵⁰ Částečně se povedlo utvořit takové společenství, které se postupem času změnilo spíše v sektu, kolem Otce Enfantina. Ten mimo jiné propagoval emancipaci, ale jako jeden ze způsobů jejího dosažení viděl volnou lásku.⁵¹ V listopadu 1831 Otec Enfantin publikoval prohlášení, že saintsimonovský odkaz mohou nést pouze muži a vyloučil tak všechny ženy z aktivní účasti ve společenství. Část z nich si založila vlastní organizaci kolem časopisu *Svobodná žena (La Femme libre)* a začaly si říkat saintsimonistky. Byl to vůbec první časopis, který byl vydáván pouze ženami a publikoval příspěvky pouze od žen. Mezi lety 1832 a 1834 vyšel jedenatřicetkrát, za tu dobu několikrát změnil svůj název,⁵² ale vždy hlásal rovnost mezi muži a ženami, revizi Občanského zákoníku a

⁴⁸ *Encyclopédie Microsoft Encarta en ligne*, 11. června 2006, dostupný z: <http://fr.ca.encarta.msn.com/encyclopedia_761574034_2/féminisme.html>.

⁴⁹ DUBY G., PERROT M., *Histoire des femmes en Occident: IV. Le XIXe siècle* (Paris: Perrin, 2002), str. 46.

⁵⁰ ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 32.

⁵¹ *Wikipedie: Otevřená encyklopedie*, 8. června 2006. Dostupný z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Barthe%C3%A9my_Prosper_Enfantin>.

⁵² ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 33.

právo na vzdělání. Autorky článků se podepisovaly buď pouze křestními jmény, čímž se distancovaly od identity svých manželů či otců nebo se také ukrývaly za jména mužská.⁵³ Během první poloviny 30. let se hnutí diskreditovalo nevázaným sexuálním chováním nemála svých členek a texty o volné lásce. Veřejnost je začala odsuzovat, hnutí se pomalu rozpadlo, část čelních představitelk odešla do zahraničí a některé spáchaly sebevraždu.⁵⁴

Další hlasitější snahy o zařazení žen do veřejného života se objevily během revoluce 1848. Nejsilnější skupina se zorganizovala jako reakce na ustavení všeobecného volebního práva kolem časopisu *Hlas žen (La Voix des femmes)*. Přinášel dopisy, petice a informace z revoluční Evropy, a v dubnu 1848 navrhl spisovatelku George Sand, bez jejího vědomí, jako kandidátku do voleb Ústavodárného shromáždění.⁵⁵ Ta kandidaturu odmítla jako nelegitimní s tím, že nejdříve je potřeba, aby ženy dosáhly občanských práv a teprve pak se dožadovaly práv politických.⁵⁶

Kromě několika výše zmíněných výjimek se většina požadavků na změnu postavení žen ve společnosti až do konce 19. století opravdu netýkala volebního práva, ale především práva na vzdělání, práci a zlepšení pracovních podmínek. Navíc těch, které se snažily dosáhnout změn zatím nebylo mnoho a hlasitěji se ozývaly většinou pouze při příležitosti voleb, změny ústavy nebo režimu. Nově vznikající spolky a hnutí měly minimální politickou podporu a téměř všechen tisk na jejich aktivity reagoval posměšnými články a karikaturami nebo považoval snahy o revizi Občanského zákoníku za ohrožení tradiční funkce rodiny. Zviditelnit se mohly pouze vydáváním vlastních tiskovin, peticemi, shromážděními a požadavky adresovanými poslancům nebo vládě. To bylo v červnu 1851 ještě ztíženo obnovením zákazu vydávání peticí, platným pouze pro ženy.⁵⁷ Během Druhého císařství aktivita žen utichla a nová generace se začala ozývat až na jeho konci. Feministické hnutí pak naplno vypuklo společně s Třetí republikou a požadavky na politická práva převážily až na přelomu 19.

⁵³ ROUQUIER A., *Histoire des femmes/Femmes dans l'histoire: Quelques documents pour un enseignement secondaire mixte*, 7. dubna 2006, dostupný z: <http://www.histgeo.ac-aix-marseille.fr/a/gat/d003.htm#_Toc83894130>.

⁵⁴ ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 34.

⁵⁵ GARRIGOU A., *Histoire sociale du suffrage universel en France: 1848 - 2000* (Paris, Seuil, 2002), str. 267.

⁵⁶ ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 40.

⁵⁷ *Ibidem*, str. 42.

a 20. století a po první světové válce v souvislosti s ustavením ženského volebního práva v několika evropských zemích.⁵⁸

SUFRAŽETKY VERSUS SUFRAŽISTKY

Výraz sufražetky se začal používat ve Velké Británii⁵⁹ po založení *Národního spolku pro volební právo žen (National Society for Women's Suffrage)*. Spolek byl odpovědí na nezáměr britských politiků o ženskou otázku, především na ignoraci petice adresované parlamentu za zavedení plného hlasovacího práva pro ženy, již podepsalo v roce 1866 1500 britských občanek.⁶⁰ V následujících několika desetiletích, označovaných jako první vlna feminismu,⁶¹ se britské ženy ukázaly být velmi aktivní v prosazování svých požadavků, hlasitějšího hnutí v Evropě nebylo. Kromě pokojných demonstrací, petic a letáků se uchýlovaly i k násilným akcím, hladovkám, občanské neposlušnosti a narušování parlamentních zasedání.⁶²

Pojem sufražetky se rozšířil do dalších zemí a ustálil se jako označení žen a hnutí usilujících o ustavení ženského volebního práva. Ve Francii byly britské sufražetky svými akcemi považovány za příliš militantní, proto se od nich část francouzských ženských spolků, vznikající na konci 19. a v první třetině 20. století chtěla distancovat a jejich členky si začaly říkat *sufražistky (suffragistes)*. Toto rozdělení na sufražetky a sufražistky způsobilo nejednotnost francouzského feminismu. Oba proudy měly jiné priority a cíle a navzájem se obviňovaly z používání špatných prostředků k získání práv. Sufražistky nebyly zpočátku příliš viditelné a jejich požadavky se soustředily předně na právo na vzdělání a zlepšení pracovních podmínek, až v druhé řadě na volební právo a byly vyjadřovány umírněnou formou – vydáváním časopisů, peticí,

⁵⁸ Finsko 1906, Norsko 1913, Dánsko, Island 1915, Rusko, Německo, Litva, Lotyšsko, Estonsko, Polsko, Rakousko 1918, Ukrajina, Lucembursko, Nizozemí 1919, Československo 1920, Švédsko 1921, Irsko, Velká Británie 1928 (Velká Británie dala už v roce 1918 volební právo ženám nad 30 let, od roku 1928 ho rozšířila stejně jako mužům na ženy starší 21 let); PERRINEAU P., REYNIE D., *Dictionnaire du vote* (Paris, Presses Universitaires de France, 2001), str. 459.

⁵⁹ Výraz sufražetky se sice začal používat ve Velké Británii, ale první organizovaná feministická hnutí vznikala ve Spojených státech amerických už od 20. let 19. století. Vyvinula se postupně z hnutí za zrušení otrokářství a proti alkoholismu, ve kterých se americké ženy angažovaly; *Ibidem*, str. 455.

⁶⁰ SOKAČOVÁ L., *Stručná historie feminismu*, 12. června 2006, dostupný z: <<http://www.feminismus.cz/historie.shtml>>.

⁶¹ První vlna feminismu trvala přibližně do 30. let 20. století, za počátek druhé vlny feminismu se považuje konec šedesátých a sedmdesátá léta 20. století.

⁶² SOKAČOVÁ L., *Významné ženy a hnutí v historii feminismu, ABC feminismu*, dostupný z: <<http://zenskaprava.ecn.cz/cz/publikace.html>>.

publikováním novinových článků, lobby v parlamentu a pořádáním kongresů.⁶³ Vydaly se cestou malých ústupků, dosahováním práv pomalu a postupně. Nejdříve bylo třeba zajistit si občanská práva a až poté se chtěly zaměřit na práva politická. Strategie sufražetek byla opačná. Předpokládaly, že pokud se jim podaří získat volební právo, dostanou se do politiky a pak teprve začnou realizovat odstranění nerovnosti v dalších oblastech.⁶⁴ Kromě srovnání všech ženských práv s mužskými se chtěly zbavit veškerého útlaku vykonávaného muži na ženách, především v rodině a v sexuálním životě. Za viníka tohoto útlaku považovaly náboženství, jakožto prostředek pro udržení žen v podřízenosti a pasivitě.

Radikálních hnutí nebylo tolik, ale byla mnohem více slyšet. Alespoň zpočátku, na přelomu 19. a 20. století, kdy se francouzské sufražetky inspirovaly akcemi britských feministek a také hlasitě kritizovaly aktivity reformních sufražistických spolků. Nejznámější taková hnutí v předválečné Francii se sdružovala kolem třech radikálních feministek Hubertine Auclert, Marguerite Durand a Madeleine Pelletier.

Hubertine Auclert (1848 – 1914) byla původně sufražistka, která se postupem času radikalizovala. V roce 1881 založila týdeník *La Citoyenne* (*Občanka*), ve kterém se dožadovala volebního práva pro ženy, a následně sdružení *Volební právo žen* (*le Suffrage des femmes*).⁶⁵ Na nerovnost mužů a žen upozorňovala nejen články a peticemi,⁶⁶ ale pravidelně vystupovala na feministických i dělnických kongresech a vyzývala ženy k neplacení daní slovy „Nevolím, neplatím“.⁶⁷ V roce 1879 veřejně vystoupila proti mezinárodnímu kongresu za práva žen, pořádanému Léonem Richerem⁶⁸ s tím, že se vůbec nezabývá politickými právy žen. Po krátkém odmlčení mezi lety 1888 a 1893, kdy následovala manžela do Alžírsko, spolupracovala

⁶³ ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 44.

⁶⁴ BALLARIN P. et al., *Histoire des femmes et des mouvements féministes en Europe*, 12. června 2006, dostupný z: <<http://www.helsinki.fi/science/xantippa/wef/wef21.html>>.

⁶⁵ *Hubertine Auclert (1848 - 1914)*, 12. června 2006, dostupný z: <www.cidem.org/cidem/parcours/parcours_civiques/8_mars/documents/Hubertine_Auclert.pdf>.

⁶⁶ V roce 1882 předložila sněmovně petici za volební právo všech žen, o tři roky později bylo kasačním soudem potvrzeno vyloučení žen z volebních listin. Další petici předložila v roce 1901, tentokrát s požadavkem volebního práva alespoň pro ženy bez manžela – svobodné ženy a vdovy; ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 45.

⁶⁷ ROQUIER A., *Histoire des femmes/Femmes dans l'histoire: Quelques documents pour un enseignement secondaire mixte*, 7. dubna 2006, dostupný z: <http://www.histgeo.ac-aix-marseille.fr/a/gat/d003.htm#_Toc83894130>.

⁶⁸ Léon Richer, republikán a jeden z mála svobodných zednářů, který se stavěl kladně k rovnosti žen a mužů. Od konce 70. let 19. století pořádal feministické konference, podílel se na založení Francouzské ligy za práva žen a vydávání časopisu *Právo žen*; BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 84.

s antisemitským listem *Svobodné slovo (la Libre parole)* a vedla feministickou rubriku v *Radikálu (le Radical)*.⁶⁹

Jiná skupina sufražetek se sdružovala kolem prvního feministického deníku *Fronde (la Fronde)*, vytvořeném Marguerite Durand v roce 1897. **Marguerite Durand** (1864 – 1936) se k feminizmu nehlásila až do doby, kdy ji její zaměstnavatel, šéfredaktor Le Figaro, vyslal na Mezinárodní feministický kongres,⁷⁰ ze kterého měla přivést výsměšnou reportáž. Článek nepřivezla, ale po vyslechnutí příspěvků konference se rozhodla věnovat se ženským právům a založit si vlastní noviny. Deník *Fronde* byl jediným deníkem vydávaným pouze ženami, ale poskytujícím všeobecné informace z domova i ze světa. V prvním desetiletí 20. století Marguerite Durand vydávala ještě další dvě periodika, organizovala feministické kongresy, pomáhala vytvářet ženské odbory a snažila se kandidovat v obecních volbách. Jednou z jejích největších zásluh na rozvoji francouzského feministického hnutí bylo založení první oficiální francouzské feministické knihovny v roce 1931.⁷¹

Poslední z výraznějších sufražetek v předválečné Francii byla **Madeleine Pelletier** (1874 – 1939), první Francouzka, která absolvovala studia psychiatrie, jedna z nejradikálnějších francouzských feministek, která svými akcemi mnohdy předčila i feministky britské. Organizovala například manifestaci v autech v ulicích Paříže, se svojí skupinou *Ženská solidarita (la Solidarité des femmes)* rozbíjela okna volebního úřadu, převracela volební urny a hlasitě přerušovala parlamentní zasedání.⁷² Kromě boje za ženské volební právo se účastnila vytvoření SFIO⁷³ v roce 1905, byla členkou zednářské lóže⁷⁴ a během první světové války pracovala pro Červený kříž. Narozdíl od výše zmíněných Hubertine Auclert a Marguerite Durant, se Madeleine Pelletier snažila

⁶⁹ ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 45.

⁷⁰ Mezinárodní feministický kongres 1896 v Berlíně, na kterém se evropský feminizmus rozdělil na dva hlavní proudy – liberální a socialistický; BALLARIN P. et al., *Histoire des femmes et des mouvements féministes en Europe*, 12. června 2006, dostupný z: <<http://www.helsinki.fi/science/xantippa/wef/wef21.html>>.

⁷¹ *Marguerite Durand (1864-1936)*, 14. června 2006, dostupný z: <<http://www.archivesdulfeminisme.fr/BMD.htm>>.

⁷² ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 46.

⁷³ Section française de l'Internationale ouvrière – Francouzská sekce dělnické internacionály, dnešní Partie socialiste – Socialistická strana.

⁷⁴ Byla to výjimka, zednářské lóže byly ženám zpravidla uzavřeny, z důvodu destabilizace; BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris: Armand Colin, 2001), str. 84.

přizpůsobit svým feministickým ideálům i vzhled. Nosila pánské obleky, krátké vlasy a popírala svou sexuální identitu dobrovolným celibátem a odmítáním manželství.⁷⁵

Madeleine Pelletier⁷⁶

Během první světové války se francouzský feminismus stáhl do pozadí, aby uvolnil místo potřebnějším hnutím. Vesměs všechny evropské feministické spolky vyzývaly ženy k potlačení boje za volební právo a zapojení se do obrany vlastní země. Mnoho sufražetek tak během války pracovalo pro Červený kříž nebo ve válečném průmyslu.⁷⁷ Po válce sice francouzským sufražetkám daly naději úspěchy evropských feministek, ale hnutí už nenabývalo své předešlé síly. Radikální feministky se nedokázaly sjednotit do jedné organizace, ani se společně nepřidaly k některé z politických stran. Nejtatraktivnější pro ně zpočátku byla Komunistická strana, kterou ale ve 2. polovině 20. let začaly hromadně opouštět.⁷⁸ Postupně se rozmělnily v antifašistických a ultrapacifických hnutích, jelikož to pro ně byla jedna z mála možností jak alespoň trochu zasáhnout do veřejného dění. Nevychovaly si ani mladé následovnice, které by dál udržovaly radikální feministický proud. Na začátku 30. let už byly francouzské sufražetky v podstatě minulostí.⁷⁹

Mezi reformním a radikálním feminismem se pohybovala *Francouzská liga za práva žen* (la *Ligue française du droits des femmes*), založená už roku 1870. Její členky a

⁷⁵ Wikipédia: *L'encyclopédie libre*, 16. června 2006, dostupný z WWW:

<http://fr.wikipedia.org/wiki/Madeleine_Pelletier>.

⁷⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Madeleine_Pelletier.jpg.

⁷⁷ DUBY G., PERROT M., *Histoire des femmes en Occident: V. Le XXe siècle* (Paris, Perrin, 2002), str. 90.

⁷⁸ Více viz Politické strany a feministické hnutí.

⁷⁹ BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 92.

členové⁸⁰ šli částečně ve stopách Madeleine Pelletier, když se nechali inspirovat některými z jejích činů, například demonstrací v autech. Na druhou stranu byla většina z nich z vyšších vrstev a vzdělanější než příznivci sufražetek. V rámci předvolební kampaně v roce 1914, se jim ve spolupráci s *Deníkem (Le Journal)* podařilo zorganizovat průzkum formou neoficiálního referenda o volebním právu pro ženy. Kromě toho, jestli veřejnost je pro nebo proti volebnímu právu, mělo referendum zjistit, zda by vůbec ženy k volbám přišly. Francouzský feminismus byl v této době ve svém největším rozkvětu. Referendum přineslo uspokojivý výsledek přes půl milionů hlasů nakloněných ženskému volebnímu právu, oproti 114 negativním hlasům.⁸¹ Veřejnost i politici se o ženskou otázku zajímali, psalo se o ní nejen ve feministických tiskovinách, ale články jí věnovaly i běžné deníky. V červenci roku 1914 byla pozitivně přijata demonstrace na podporu ženského volebního práva a úspěch se tak zdál být na dosah. Začátek první světové války však situaci změnil.

K tomuto meziproudu francouzského feminismu se řadí i novinářka **Louise Weiss** (1893 – 1983), která založila dva listy, *Nová Evropa (l'Europe nouvelle)* a *Nová žena (la Femme nouvelle)*, což byla zároveň i organizace, která přesvědčovala veřejnost, že vstup žen do politického života by zabránil válkám. Louise Weiss se snažila přimět ženy, aby o svá práva aktivně bojovaly, a sama podávala symbolické kandidátky do obecních i legislativních voleb. Své zklamání nad nezájmem žen o politiku vyjadřovala slovy: „*Rolnice stály s otevřenou pusou, když jsem jim vyprávěla o volbách. Dělnice se smály, obchodnice krčily rameny a měšťanky mne vyděšené odháněly.*“⁸² Se svými stoupenkyněmi pořádala ve 30. letech originální manifestace za práva žen. Připoutávaly se řetězy k budově senátu a během světového fotbalového šampionátu v roce 1936 házely do hřiště míče. Ve druhé světové válce se Louise Weisse účastnila odboje a na začátku 70. let byla poslankyní Evropského parlamentu.⁸³

⁸⁰ Francouzská liga za práva žen měla ze všech hnutí a organizací ve Francii největší počet mužských členů a jejím čestným předsedou byl Victor Hugo; BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 90.

⁸¹ GARRIGOU A., *Histoire sociale du suffrage universel en France: 1848 – 2000* (Paris, Seuil, 2002), str. 273.

⁸² „Les paysannes restaient bouche bée quand je leur parlais du vote. Les ouvrières riaient, les commerçantes haussaient les épaules, les bourgeoises me repoussaient, horrifiées; DUBY G., PERROT M., *Histoire des femmes en Occident: V. Le XXe siècle* (Paris, Perrin, 2002), str. 192.

⁸³ ROUQUIER A., *Histoire des femmes/Femmes dans l'histoire: Quelques documents pour un enseignement secondaire mixte*, 7. dubna 2006, dostupný z: <http://www.histgeo.ac-aix-marseille.fr/a/gat/d003.htm#_Toc83894130>.

Louise Weiss na Náměstí Bastily v květnu 1935⁸⁴

Reformní feminismus se sice vyvíjel současně s radikálním, ale nebyl tolik slyšet a ani nebyl příliš jednotný. Převahu nad sufražetkami získal až v době meziválečné. Jedny z nejstarších organizací, které se k tomuto proudu řadí, jsou *Národní rada francouzských žen* (le *Conseil national des femmes françaises*), založená roku 1901 a *Francouzský spolek pro volební právo žen* (*l'Union française pour le suffrage des femmes*), fungující od roku 1909.⁸⁵ Hlavním cílem těchto organizací bylo dosažení volebního práva poklidnými akcemi, nátlaky na politiky a ovlivňováním veřejného mínění pomocí tiskovin a veřejných shromáždění. Vedoucí představitelky tohoto reformního proudu byly většinou vzdělané, bohatší měšťanky, které si mohly dovolit věnovat se boji za práva žen na plný úvazek. Většina z nich byla protestantského nebo židovského vyznání. To je odlišovalo od sufražetek, které se rekrutovaly ze střední a nižší vrstvy, v mnoha případech musely pracovat a obecně odmítaly náboženství.⁸⁶ Nejznámější představitelkou tohoto proudu byla **Cécile Brunschvicg** (1877 – 1946), která se stala členkou obou výše zmíněných reformních organizací a Francouzský svaz pro volební právo žen dokonce od roku 1924, až do své smrti vedla. Společně s dalšími členkami tohoto hnutí roku 1924 vstoupila do Radikální strany, přestože ta se stavěla proti ženskému volebnímu právu.⁸⁷ Podílela se na vydávání měsíčníku *Francouzka* (*la Française*), který od poloviny 20. let vedla a po druhé světové válce jej obnovila jako

⁸⁴ http://www.cliosoft.fr/04_02/femmes_vote.htm.

⁸⁵ GARRIGOU A., *Histoire sociale du suffrage universel en France: 1848 - 2000* (Paris, Seuil, 2002), str. 273.

⁸⁶ BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 90.

⁸⁷ ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 232.

ilustrovaný časopis. V roce 1936 byla, jako jedna ze tří žen,⁸⁸ jmenována do vlády Lidové fronty Léona Bluma, coby státní tajemnice Ministerstva školství, kde měla na starosti školní jídelny. Během války se schovávala před nacisty pod falešnou identitou a po jejím skončení pokračovala v započatém úsilí zrovnoprávnění žen s muži.⁸⁹

UMÍRNĚNÝ FEMINISMUS NEBO ANTIFEMINISMUS?

Umírněný feminismus tvoří samostatnou kapitolu, jelikož mnohdy neměl s feminismem vůbec nic společného. Někdy dokonce jeho stoupenci vyjadřovali názory úplně opačné, antifeministické. Přesto bývá jako feminismus (umírněný, katolický nebo také pravicový) označován, protože se na jeho organizování podílely pouze ženy a zastávaly ženská práva, respektive to, co považovaly za ženská práva.

Původně vznikala od začátku 20. století ženská katolická hnutí jako reakce na odluku církve od státu. Tato hnutí byla mnohem početnější než organizace radikálního a reformního feminismu.⁹⁰ Když se v roce 1933 několik ženských katolických spolků spojilo v jednu *Ženská liga francouzské katolické akce* (Ligue féminine d'action catholique française), čítala dva miliony členek. Snažila se sice tvářit politicky neutrálně, jelikož politiku považovaly její členky za výsadu mužů, ale vždy měla blízko k pravicovým stranám, se kterými se navzájem podporovaly.⁹¹ Členky katolických hnutí bránily křesťanskou morálku, bojovaly proti rozvodům a byly stoupenkyněmi monarchie a starého režimu. Považovaly jej za více feministický než republiku, protože ponechával volný průběh vztahu muže a ženy, ve kterém se ti dva svými rolami doplňovali a vytvářeli tak rovnocenné partnerství.⁹²

V roce 1919 se papež Benedikt XV. vyslovil v jednom ze svých prohlášení kladně k ženskému volebnímu právu. Mnoho katoliček zůstávalo i přes to k feminismu lhostejných nebo dokonce nepřátelských. Vytvářely se nové skupiny, které se snažily

⁸⁸ Viz kapitola Ženy poprvé ve vládě.

⁸⁹ NEVEU V., *Visage du féminisme réformiste, 1901-1940: Troisième partie: archives Cécile Brunschvicg*, 25. června 2006, dostupný z: <<http://bu.univ-angers.fr/EXTRANET/CAF/catalogue/Brunschvicg.html>>.

⁹⁰ Národní rada francouzských žen měla na začátku 20. století 73000 členek a Francouzský spolek pro volební právo žen čítal v roce 1914 12000 členek; ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 47.

⁹¹ Nebylo výjimkou, že členky ženských katolických spolků byly dcerami nebo manželkami vedoucích představitelů pravicových stran; GARRIGOU A., *Histoire sociale du suffrage universel en France: 1848 - 2000* (Paris, Seuil, 2002), str. 274.

⁹² BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 88.

přesvědčit veřejnost o neslučitelnosti volebního práva a ženské přirozenosti, zaměřovaly se na podporu porodnosti a politický vliv ženy viděly ve vlivu matky na výchovu svých dětí. Představitelkou tohoto názoru byla od roku 1925, dodnes fungující *Ženská občanská a sociální unie* (v *l'Union Féminine civique et sociale*) a hlavně *Liga matek v domácnosti* (*Ligue de la mère au foyer*), založená roku 1931.⁹³

Jiné katoličky na papežova slova však reagovaly a v roce 1920 byl založen *Národní spolek pro volební právo žen* (*l'Union nationale pour le vote des femmes*), jež je možné opravdu zařadit do proudu umírněného feminismu. Nebyl to spolek vyloženě církevní, ale jeho členky byly převážně silně věřící katoličky a neskrývaly své sympatie pro pravicové strany. Požadovaly volební právo, právo na vzdělání, práci a sdružování se, ale nikdy nezapomněly zdůraznit, že žena je především matka a jejím nejdůležitějším posláním je rodina a domácnost. Se Spolkem se snažily spolupracovat některé pravicové strany, jelikož viděly, že ustavení ženského volebního práva je nevyhnutelné a snažily se tak zajistit si budoucí voličky.⁹⁴

POLITICKÉ STRANY A FEMINISTICKÉ HNUTÍ

I když Francouzky na začátku století neměly aktivní ani pasivní volební právo, mohly se stát členkami některých politických stran. Zájemkyň o členství ve straně však bylo velmi málo a strany a politická hnutí mnohdy ani neměly zájem na tom, aby se ženy politiky účastnily. Stavěly se k feminismu a vůbec k ženské otázce zády.⁹⁵ Ve Francii to platilo pro levici i pro pravici. Levice, celosvětově všeobecně více sympatizující s udělováním ženských práv, byla ve Francii ta, která se jejich dopadu nejvíce bála. V ostatních evropských státech to byla spíše pravice, kdo ženám upíral stejná práva jako mužům.

Francouzská pravice byla katolická, konzervativní a tíhla k monarchismu. Stejně jako ostatní evropské pravicové strany se feminismu snažila vyhýbat a pokud spolupracovala s nějakým ženským hnutím, bylo některé z již zmíněných katolických uskupení, jehož postoje byly spíše antifeministické. Francouzská pravice tak měla mnohem více příznivkyň než levice. To ji však nepřesvědčilo, aby ženám přiznala více

⁹³ ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 49.

⁹⁴ *Ibidem*, str. 50.

⁹⁵ BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 91.

práv. Pro konzervativce byl feminismus nemoc, hnutí, které nepochopilo úkol žen pro lidstvo. Extrémní pravice jej označovala za židovský vynález, Francouzská akce (Action française) vytvořila v rámci své strany ženský výbor, který apeloval na Francouzky, aby se neemancipovaly a zachovávaly podobu tradiční rodiny.⁹⁶

Přestože evropské socialistické strany měly od konce 19. století ve svých programech rovnost pohlaví,⁹⁷ protože viděly feminismus jako svého spojence proti buržoazii, **Francouzská sekce dělnické internacionály** (SFIO) se k sufražetkám nestavěla příliš vstřícně. Při svém založení v roce 1905 měla strana pouze 500 členek, což byl vůbec nejnižší počet v porovnání s ostatními evropskými socialistickými stranami.⁹⁸ Ne všichni členové této strany však upírali ženám jejich práva. Mezi těmi, kdo jejich snažení podporoval byl například jeden ze zakladatelů SFIO, Jean Jaurès. Většina francouzských socialistů se však vyslovovala proti se slovy, že ženské volební právo by mohlo ohrozit demokracii. Na konferenci SFIO v roce 1936 tato svá slova dokazovali tvrzením, že díky konzervativním ženám se v Německu na počátku 30. let dostali k moci nacisté. To, že francouzské feministky necítily ze strany SFIO ani částečné pochopení pro ženskou otázku, natož snahu něco změnit, zapříčinilo jejich masový odchod z SFIO po první světové válce, který pokračoval během celého meziválečného období. V roce 1932 neměla strana více jak 2800 členek, které tvořily 2,1% z celkového počtu.⁹⁹

Mnohem vstřícněji se k feministkám stavěla **Komunistická strana**, která měla rovnost mužů a žen ve svém programu už od svého založení v roce 1920 a v parlamentu vždy podporovala projednávání otázek týkajících se ženských práv. S feminismem měla strana společnou náklonnost k pacifismu, pracující ženy vyzývala k vytváření odborů a zpočátku vystupovala i proti zákazu potratů a antikoncepce. V roce 1925 využila mezer v právních předpisech a do obecních voleb dosadila na volitelná místa, na několik pařížských předměstí ženy. Přestože některým se podařilo uspět, musely se svého místa vzdát, jelikož jejich zvolení bylo soudně anulováno. V polovině 30. let se strana

⁹⁶ Ibidem 88.

⁹⁷ V programu II. internacionály z roku 1893 je zahrnuta politická rovnost mužů a žen; PERRINEAU P., REYNIE D., *Dictionnaire du vote* (Paris, Presses Universitaires de France, 2001), str. 455.

⁹⁸ BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 84.

⁹⁹ Ibidem, str. 85.

podpory žen částečně zřekla a začala prosazovat mateřství a ženskost. Jedním z hlavních důvodů tohoto obratu byla účast ve vládě Lidové fronty.¹⁰⁰

V porovnání s ostatními levicovými stranami měli komunisté největší počet členek. V roce 1924 jich bylo 2600, což tvořilo 4% z celkového počtu členů, ale ve 20. letech začaly postupně ze strany odcházet. Velkou měrou k tomu přispělo vydání knihy Madeleine Pelletier *Má dobrodružná cesta do sovětského Ruska (Mon voyage aventureux en Russie soviétique)* roku 1922, která přinesla rozporuplný pohled členky komunistické strany na sovětské praktiky. V roce 1929 už Komunistická strana nečítala více než 200 žen. Znovu začaly feministky objevovat Komunistickou stranu během jejího působení ve vládě Lidové fronty, ale tolik členek jako na začátku svého působení už komunisté nezískali.¹⁰¹

Naopak nejvíce se proti ženským právům stavěla **Radikální strana**. Je označována za hlavního viníka faktu, že se během Třetí republiky nepodařilo prosadit volební právo pro ženy. Od svého založení v roce 1901 až do roku 1924 odmítala Radikální strana ženy i pouze jako členky. Jako strana, pro niž byla jednou z nejdůležitějších věcí sekularizace, se obávala náklonnosti žen ke katolickému náboženství a konzervatismu.¹⁰² Dalším důvodem nesouhlasu s požadavky feministek bylo již zmíněné, v radikální straně rozšířené, svobodné zednářství, které, až na výjimky, ženy do svých lóží nepouštělo. Ústupek ženám v podobě možnosti členství pak udělala hlavně díky vzrůstu vlivu feministického hnutí v celé Evropě. Možnost do Radikální strany vstoupit pak využívaly především stoupenkyně reformního feministického hnutí.

Některé feministky se přikláněly i k extrémní levici, k anarchismu, ale nebylo jich mnoho, spíše zůstávaly věrné svým organizacím a v době válek se pak zapojovaly do pacifistického hnutí a od poloviny 30. let i do boje proti nacismu.¹⁰³

¹⁰⁰ ROUQUIER A., *Histoire des femmes/Femmes dans l'histoire: Quelques documents pour un enseignement secondaire mixte*, 7. dubna 2006, dostupný z: <http://www.histgeo.ac-aix-marseille.fr/a/gat/d003.htm#_Toc83894130>.

¹⁰¹ BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 86.

¹⁰² ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 46.

¹⁰³ BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 92.

III. VLIV SVĚTOVÝCH VÁLEK A MEZIVÁLEČNÉHO OBDOBÍ NA POSTAVENÍ ŽEN VE FRANCI

ZAPOJENÍ ŽEN DO PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY

Představa, že první světová válka měla zásadní vliv na emancipaci žen je velmi rozšířená. Na jednu stranu je pravda, že během ní pronikly do sféry veřejné, měly možnost zjistit, že jsou schopny vzít na sebe zodpovědnost, pracovat, být finančně nezávislé a postarat se samy o sebe a o rodinu. Na stranu druhou, poválečný vývoj, kdy bylo třeba obnovit populaci a povzbudit maskulinní identitu, vrátil většinu žen zpět do domácností a emancipační snahy zablokoval.¹⁰⁴

Ženy se aktivně zapojily do válečné pomoci své zemi především ve dvou oblastech. Buď jako ošetřovatelky a zdravotní sestry nebo nahradily v zaměstnání muže povolane do války. Ošetřovatelské práce vykonávaly dvě třetiny žen dobrovolně, bez nároku na výplatu, i přesto Červený kříž evidoval mnohem více nabídek než kolika mohl vyhovět.¹⁰⁵ Ženy pracující ve válečné výrobě byly sice placeny hůře než muži, ale pořád lépe než v jiných odvětvích. A vzhledem k tomu, že rodiny mobilizovaných zůstaly víceméně bez prostředků, tak nabídka převyšovala poptávku. A to i přes zhoršené pracovní podmínky, jako například prodloužená pracovní doba a ztížená bezpečnost práce, které ke konci války vyvolávaly stávky.¹⁰⁶

Ženská pracovní síla pronikla v podstatě do všech odvětví. Nejprve převzaly zemědělská hospodářství, služby¹⁰⁷ a nakonec i mužská místa v továrnách. Oproti ostatním zemím byla mobilizace žen v zázemí ve Francii pomalá.¹⁰⁸ Nikdo totiž nečekal, že válka potrvá tak dlouho a zásoby průmyslových výrobků a zbraní začnou docházet. Nehledě na to, že odbory byly od začátku proti zaměstnávání žen. Se situací

¹⁰⁴ DUBY G., PERROT M., *Histoire des femmes en Occident: V. Le XXe siècle* (Paris, Perrin, 2002), str. 87.

¹⁰⁵ 20000 placených a 70000 dobrovolných zdravotních sester a ošetřovatelek pracovalo pro Červený kříž, ale hlásilo se jich mnohem více; ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 54.

¹⁰⁶ ROUQUIER A., *Histoire des femmes/Femmes dans l'histoire: Quelques documents pour un enseignement secondaire mixte*, 7. dubna 2006, dostupný z: <http://www.histgeo.ac-aix-marseille.fr/a/gat/d003.htm#_Toc83894130>.

¹⁰⁷ Feminizace služeb začala už před válkou, během ní se jen plně rozvinula. Ženy začaly pracovat v administrativě, dopravě a jako středoškolské učitelky (do té doby ženy učily převážně na školách základních).

¹⁰⁷ ROUQUIER A., *Histoire des femmes/Femmes dans l'histoire: Quelques documents pour un enseignement secondaire mixte*, 7. dubna 2006, dostupný z: <http://www.histgeo.ac-aix-marseille.fr/a/gat/d003.htm#_Toc83894130>.

¹⁰⁸ Především co se týče válečného průmyslu, kde byli nejprve nasazeni civilisté z jiných průmyslových odvětví, po jejich mobilizaci se přivázela pracovní síla z kolonií a až na podzim roku 1915 se začaly objevovat v ulicích měst plakáty vybízející ženy k práci ve válečných továrnách.

se smířily až ve chvíli, kdy už to bylo nezbytně nutné, ale poté neustále zdůrazňovaly, že stav je to pouze přechodný. Přesto rozdíl v zaměstnanosti žen nebyl tak markantní. V roce 1914 pracovalo celkem 32% žen, na konci války 40%. Zaměstnanost se spíše přelévávala z tradičně ženského textilního průmyslu do jiných, potřebnějších odvětví.¹⁰⁹

ženy ve zbrojní továrně v roce 1916¹¹⁰

Kromě válečného nasazení v zázemí, byly i ženy, které se chtěly účastnit přímo válečných bojů, například jako pilotky. Francouzská armáda však ženy nepřijímala, některé využily alespoň příležitosti účastnit se odboje, kde byly ženy potřebné, jelikož se hledělo na fakt, že budou z tajné činnosti podezřívány méně než muži. Přesto se jich několik nevyhnulo zatčení a následnému odsouzení k nuceným pracím nebo trestu smrti.¹¹¹

Jejich opakem byly ženy, které se organizovaly v pacifistickém hnutí, odmítaly se války jakkoli účastnit a hlasitě to dávaly najevo. Příkladem takového hnutí byla francouzská sekce *Mezinárodního výboru žen pro trvalý mír* (*Comité international des femmes pour une paix permanente*), založená v roce 1915, která ale nebyla příliš vlivná ani početná. V době svého založení neměla více jak sto členek. S prodlužující se válkou

¹⁰⁹ DUBY G., PERROT M., *Histoire des femmes en Occident: V. Le XXe siècle* (Paris, Perrin, 2002), str. 95.

¹¹⁰ [http://fr.encarta.msn.com/media_102637045/Femmes_dans_une_usine_d'armement_\(1916\).html](http://fr.encarta.msn.com/media_102637045/Femmes_dans_une_usine_d'armement_(1916).html).

¹¹¹ Například Louise de Bettignies, která řídila na severu Francie rozsáhlou špiónážní síť a byla v roce 1915 odsouzena k trestu smrti. Ten jí byl zmírněn na doživotní nucené práce ve věznici v Siegburgu, kde v odbojové činnosti pokračovala; BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 16.

sice jejich počet stoupal, ale její přední představitelky byly zároveň zatýkány za šíření pacifismu.¹¹²

Možnosti, které válka ženám dala, jim její konec zase vzal. Ženy sice vyšly z války s posíleným sebevědomím, ale z fronty se vraceli válkou traumatizovaní muži, kteří chtěli zpět svou práci. Francie mimo to potřebovala obnovit populaci.¹¹³

SPOLEČENSKÉ ZMĚNY V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ

Jak již bylo řečeno, byly ženy po skončení války nuceny uvolňovat svá pracovní místa mužům. Jako první byly propouštěny, bez náhrady, dělnice ze zbrojních továren a celkově z průmyslových odvětví. Zároveň stát, s podporou katolických spolků a umírněných feministek, vyzýval ženy k návratu do domácností a ke snaze o naplňování populační politiky. Mateřství bylo prezentováno jako ženská forma vyjádření vlastenectví. Bylo podporováno finančním i čestným ohodnocením pro mnohonásobné matky a na jeho ochranu vstoupil v roce 1920 zákon stíhající vykonávání potratů a propagaci antikoncepce.¹¹⁴ Ženy se musely účastnit poválečné obnovy země z domova, otázka volebního práva tedy nebyla na místě.

Přesto ale ty, které měly alespoň základní vzdělání, mohly najít uplatnění v rozvíjejícím se terciéru. Feminizace služeb, kterou válka nastartovala, ve 20. letech úspěšně pokračovala a postupně vznikala tzv. ryze ženská povolání.¹¹⁵ Do této kategorie patřily hlavně prodavačky, pošťáčky, učitelky a především nastal masivní nástup žen do kanceláří. Vzhledem k tomu, že ještě nebylo obvyklé, aby ženy studovaly,¹¹⁶ tak vyšší a kvalifikované pracovní pozice obsazovali pouze muži, zatímco ženy vykonávaly asistentské a sekretářské práce. V době světové hospodářské krize byla snaha nahradit i tyto nové, administrativní pozice žen muži, kteří o svá zaměstnání přišli. Na začátku 30.

¹¹² Ibidem, str. 31.

¹¹³ Francie ztratila ve válce 1,3 milionů mužů, což tvořilo 3% celkové populace a 10% ekonomicky aktivního obyvatelstva; DUBY G., PERROT M., *Histoire des femmes en Occident: V. Le XXe siècle* (Paris, Perrin, 2002), str. 119.

¹¹⁴ ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 62.

¹¹⁵ Do té doby byla uznávána za ženská pouze dvě povolání: porodní bába a vychovatelka nebo učitelka v mateřské škole, maximálně na prvním stupni školy základní; BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 64.

¹¹⁶ Střední a vysoké školy se začaly ženám více otevírat až po první světové válce. V roce 1919 byla vytvořena ženská maturita (osnovy středního školství byly odlišné, dívky například neměly řecký a latinský jazyk); Ibidem, 65.

let se v Paříži konalo několik kongresů, týkajících se požadavku návratu žen do domácnosti. Zastánci práce žen argumentovali tím, že nelze horníky přeškolit na stenografky. Nehledě na to, že muži nebudou chtít vykonávat práci za stejný plat, za jaký ji vykonávaly ženy. Dopady krize na ženskou práci byly nakonec ve Francii mírnější než v jiných zemích.¹¹⁷ Nejenže se dotkla spíše mužských, průmyslových oborů, ale Francie nejprve v roce 1932 vyhostila velké množství cizinců a až v polovině 30. let vláda rozhodla o propuštění vdaných žen ze státní správy. Jako další opatření neúspěšně prosazovala zavedení podpory pro ženy, které se samy rozhodnou opustit zaměstnání¹¹⁸ a nepsaným pravidlem také bylo, že u veškerých přijímacích pohovorů byly zvýhodňováni muži. Přes všechny tyto snahy se zaměstnanost žen v meziválečné době nepodařilo nijak výrazně snížit. A to i navzdory tomu, že vdaná žena, pokud chtěla pracovat, stále potřebovala manželovo povolení.¹¹⁹ Bylo vidět, že rodinu jeden plat neživí, jelikož ze tří pracujících byla jedna žena, přičemž práce v domácnosti nebo hospodyně nebylo oficiálně považováno za zaměstnání.

20. léta nejenže nastartovala zapojení žen do veřejné sféry a rozvoj terciéru jim umožnil realizovat se mimo domov. Z války si odnesly poznání, že nemusejí být závislé na svých mužích, proto se ženám po jejím skončení nechtělo uzavřít se znovu v domácnosti a rozvíjet nejlepší ženskou kariéru, jak bylo mateřství prezentováno politiky. Úsilí o změnu společenského postoje a odpor ke snaze navrátit ženy k „přirozené roli“ se projevil formou nového fenoménu začátku 20. let. Jeho prototypem byla štíhlá, nakrátko ostříhaná žena, převážně z městské, lépe situované rodiny, která se oblékala do jednoduchých šatů nebo dokonce kalhot a věnovala se sportům. Chtěla tak vyjádřit svou nezávislost, svobodomyšlnost a sexuální volnost. Zpočátku nepřiliš nápadný módní výstřelek proslavil skandální román francouzského spisovatele Victora Margueritta *La Garçonne*, podle kterého se takto smýšlejícím mladým ženám začalo i říkat.¹²⁰

¹¹⁷ Například v Německu, Itálii a ve Spojených státech amerických byly na ženskou práci vydány kvóty a na určité pozice přímo zákazy; *Ibidem*, str. 69.

¹¹⁸ Až v roce 1938 byly zavedeny rodinné přídatky pro všechny, ale když byla žena v domácnosti, tak byly vyšší; *Ibidem*, str. 69.

¹¹⁹ Ale už od roku 1907 mohla svobodně nakládat se svým platem a od roku 1920 vstupovat bez manželova povolení do odborů.

¹²⁰ *La garçonne*, slovo vytvořené z francouzského *le garçon* (chlapec, kluk), přidáním ženského členu a koncovky.

la garçonne¹²¹

Román, který vyšel v roce 1922, přijaly pouze radikální feministky a veřejně se autora zastal jen spisovatel Anatol France. Zbytek společnosti jej odsoudil jako nemravný a l'Humanité¹²² jej dokonce označil za pornografii. Přestože byla snaha zabránit jeho rozšíření, příběh hrdinky, která toužila být nezávislá a před tím než vstoupila do spořádaného manželského života, se rozhodla prožít nemálo, i lesbických dobrodružství, byl žádaný. Do roku 1929 se jen ve Francii prodalo milion výtisků a přeložen byl do 12 jazyků.¹²³

Ženy se čím dál více začaly zapojovat do veřejného života. K pozvednutí sebevědomí jim pomáhala možnost vzdělávat se, sportovat,¹²⁴ ale také úspěchy francouzských i zahraničních hereček a zpěvaček. Společenské změny 20. a 30. let však ukončila druhá světová válka.

¹²¹ http://www.verreverwanten.nl/images/foto245/10_NED96.jpg

¹²² Francouzské noviny založené v roce 1904 Jeanem Jaurèsem. Dodnes vychází jako deník hlásící se ke Komunistické straně.

¹²³ DUBY G., PERROT M., *Histoire des femmes en Occident: V. Le XXe siècle* (Paris, Perrin, 2002), str. 167.

¹²⁴ Od roku 1925 byla zavedena povinná tělesná výchova pro dívky a o tři roky později se poprvé, i přes protesty Pierra Coubertina, mohly účastnit Olympijských her; BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 116.

TRAVAIL, FAMILLE, PATRIE!

Z vojenské porážky Francie se v roce 1940 zrodil Francouzský stát (l'État français),¹²⁵ do jehož čela se postavil maršál Pétain. Nový režim připsal odpovědnost za válečnou prohru ideálům Francouzské revoluce, levicovým republikánů, vládě Lidové fronty a v neposlední řadě i feminismu. Prostřednictvím Národní revoluce se snažil zbavit společnost pojmů svoboda a demokracie a nastolit nový pořádek, jehož pilířem byly jiné hodnoty. Někdejší heslo *Liberté, Égalité, Fraternité*, tak nahradilo *Travail, Famille, Patrie*.¹²⁶ Nová politika viděla základ národa v tradiční rodině (nejlépe se třemi dětmi a více), vedené mužem. Správná Francouzka byla představována jako poslušná manželka v domácnosti, oddaná manželovi a dětem a praktikující katolička. Základem této politiky byl porodnost podporující Rodinný zákoník vydaný ještě za třetí republiky.¹²⁷ K tomu se postupně přidávaly zákony na znesnadnění rozvodu,¹²⁸ udržení ženy v domácnosti¹²⁹ a zařazení provedení potratu mezi zločiny proti bezpečnosti státu, s možností trestu smrti.¹³⁰ Politika proti zaměstnanosti žen se poměrně dařila. V roce 1942 už bylo 60% žen nezaměstnaných, což byl oproti 26% o dva roky dříve značný rozdíl. Získat zaměstnání během války představovalo pro ženy téměř nemožný úkol, ale propouštění nebylo až tak časté, především ze služeb, neboť by je neměl kdo nahradit.

Přestože Francie se neúčastnila války jako takové, okupace jedné části a spolupráce její druhé části s nacisty byly hlavními elementy, které organizovaly politický a sociální život země. Němci především stále zadržovali přes milion francouzských vojáků,¹³¹ ke kterým se přidalo mezi lety 1942 – 1944 700 000 mužů v rámci nucených prací.

¹²⁵ Po porážce v červnu roku 1940 byla Francie rozdělena na dvě části. Severní, kterou okupovali Němci a jižní, kde vznikl Francouzský stát, jehož vláda sídlila v lázeňském městě Vichy a veškeré pravomoci měl v rukou maršál Philippe Pétain; *La France sous le régime de Vichy*, 30. května 2006, dostupný z:

<http://fr.wikipedia.org/wiki/La_France_sous_le_r%C3%A9gime_de_Vichy>.

¹²⁶ Práce, rodina, vlast.

¹²⁷ Code de la famille, vůbec první francouzský Rodinný zákoník, vydaný v červenci roku 1939, za předsedy vlády Daladier.

¹²⁸ Zákon z dubna roku 1941 prodlužuje rozvodové řízení a omezuje důvody rozvodu na cizoložství a násilnosti; ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 66.

¹²⁹ Mezi lety 1940 a 1942 bylo vydáno několik zákonů omezujících zaměstnanost žen. Bylo například zakázáno zaměstnávat vdané ženy ve státní správě a to samé se požadovalo po nestátních institucích. Pro ženy mladší 28 let bylo připraveno finanční ohodnocení v případě sňatku a ženy po dosažení 50 let musely odejít do důchodu.; DUBY G., PERROT M., *Histoire des femmes en Occident: V. Le XXe siècle* (Paris, Perrin, 2002), str. 294.

¹³⁰ Trest smrti byl proveden pouze jednou, exemplárně v roce 1943, nejčastější bylo odsouzení na doživotí k nuceným pracím; BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 135.

¹³¹ V roce 1940 Němci uvěznilí 1600000, z nichž více než 1 milion byl uvězněn 5 let. DUBY G., PERROT M., *Histoire des femmes en Occident: V. Le XXe siècle* (Paris, Perrin, 2002), str. 301.

Ve Francii se to brzy projevilo nedostatkem kvalifikované pracovní síly. Zákony přijaté v prvních letech války byly od konce roku 1942 postupně rušeny a stát začal nabírat ženy na pošty, železnice, do škol a na úřady státní správy. Němcům navíc mužská pracovní síla nestačila. Za hranice proto začaly odcházet nejdříve svobodné ženy mezi 21 a 35 lety, následovaly další, ve věkovém rozpětí 18 – 45 let a pak i ženy vdané. V červnu 1944 už u okupantů pracovalo 44 000 Francouzek a další pro ně pracovaly ve Francii. Nikdy však do Německa neodcházely matky, na to stát dohlížel, což se projevilo i velkým nárůstem porodnosti od roku 1943, který pak pokračoval i po válce.¹³²

Stejně jako během první světové války se ženy nechtěly spokojit se zázemím, ale snažily se dostat i na bojiště. Jednou z možností byl odboj. Byly pro něj výhodné z toho důvodu, že podezření na ženy padalo méně často, a když už, tresty pro ženy byly všeobecně nižší. Podobně, jako za první světové války, dostávaly úkoly ženského rázu. Pracovaly především jako spojky, převaděčky, poskytovaly ubytování, staraly se o židovské děti, ale účast na přímých odbojových akcích jim byla většinou odepřena. Ženy, které se angažovaly v odbojových skupinách, nebylo málo, ale po válce se jim nedostalo takových ocenění jako mužům.¹³³

Velkou změnou oproti první světové válce byla možnost vstoupit do armády a účastnit se války „oficiálně“. Už v listopadu 1940 byla v Londýně založena vůbec první francouzská ženská vojenská jednotka přidružená ke Svobodné Francii (France Libre), složená z dvacítky Francouzek - dobrovolnic, inspirovaná podobnými britskými ženskými oddíly. Mezi lety 1942 a 1944 bylo naverbováno okolo 5000 žen, které působily jako pomocné oddíly pozemního vojska. Stejně jako v odboji, byly jejich funkce v armádě převážně tradičně ženské. Obsazovaly posty telefonistek, telegrafistek a sekretářek. Přesto fakt, že vůbec mohly obléknout uniformu, podléhat vojenskému velení a účastnit se defilé po osvobození představovalo v tomto oboru velkou změnu.¹³⁴

Odbojářky či dobrovolné členky armády upadly rychle v zapomnění. Dnes jsou známy spíše případy žen, které sympatizovaly s opačnou stranou barikády. Obrázky kolaborantek, kterým byla během divokých čistek oholena hlava a jejich tělo

¹³² Ibidem, str. 103.

¹³³ ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 70.

¹³⁴ CAPDEVILA L., FABRICE V., *Guerre, femmes et nation en France (1939 – 1945)*, 5. července 2006, dostupný z: http://www.ihtp.cnrs.fr/publications/guerre_femmes_FV_LC.html.

pomalováno hákovými kříži se objevují v historických publikacích mnohem více než zmínky o ženách v odboji či přímo a armádě.

Ve chvíli, kdy některé ženy ještě bojovaly a jiné byly vystaveny, ať už oprávněně či nikoli, ponižujícímu vyholování hlavy, probíhala v Alžírsku jednání prozatímního shromáždění, které se mimo jiné týkalo zrovnoprávnění žen s muži.

IV. POKUSY O (NE)UDĚLENÍ VOLEBNÍHO PRÁVA ŽENÁM

VOTE FAMILIAL A JINÉ NEÚSPĚŠNÉ PROJEKTY

Návrhy na zapojení žen do politického života byly předkládány už od začátku 19. století. Nelze říci, že by jich bylo málo, žádný však nezískal dostatečnou podporu nutnou k jeho ustavení. Kvůli předsudkům a obavám politiků a konzervativnímu senátu, tak úsilí pár zanícených vyznívalo po dlouhá léta naprázdno.

Vůbec první takový projekt byl spíše snahou obejít ustavení volebního práva pro ženy. Jednalo se o tzv. rodinné volební právo (vote familial). Tento návrh byl poměrně oblíbený, vzhledem k tomu, že od jeho prvního představení v roce 1831 byl navržen v několika různých obměnách ještě mnohokrát a naposledy byl součástí projektu nové vichistické ústavy, která však byla okupanty zamítnuta. Jeho myšlenkou bylo dát otci, jako hlavě rodiny, možnost vyjádřit se u voleb za celou rodinu. Počet hlasů, které by mohl odevzdat, se měl odvíjet podle počtu vlastních dětí. Nelze přehlédnout, že myšlenka „vote familial“ byla cílena na podporu rodiny. Měla dát více hlasů ženatým mužům, zvýšit tak jejich váhu ve společnosti a zároveň podpořit porodnost. Není proto divu že jejím největším propagátorem byla církev a že ji podporoval i vichistický režim.¹³⁵

Ke konci 19. století se začaly objevovat i návrhy na částečné volební právo pro ženy. Částečné proto, že zahrnovaly určitá omezení. Buď se mělo vztahovat pouze na svobodné ženy, bez manžela, který by je reprezentoval¹³⁶ nebo chtěly ustavit pouze aktivní volební právo na obecní úrovni.¹³⁷ Otázka politické participace žen byla znovu

¹³⁵ VERJUS A., *Vote familialiste et vote familial: Contribution à l'étude du processus d'individualisation des femmes dans la première partie du XIXe siècle*, Genèses 31, 1998, str. 29-47.

¹³⁶ Návrh předložil v roce 1901 poslanec Gautret, umírněný radikál; BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 15.

¹³⁷ Projekt liberálně katolického poslance Dussausova z roku 1906; *Ibidem*, str. 15.

otevřena po první světové válce, kdy dostalo volební právo mnoho Evropanek. Francie se však zalekla demografické nerovnováhy a byla ochotna toto právo dát pouze vdovám a matkám synů zabitých ve válce. Mezi oblíbené návrhy patřily, a nejen ve Francii, projekty volebního práva na etapy. K nim se řadilo například i výše zmíněné aktivní volební právo na obecní úrovni. Touto cestou se vydalo několik evropských zemí,¹³⁸ snažily se tak ženy voličskému chování naučit a předejít obávaným následkům již zmíněné poválečné demografické nerovnováhy.

Nejblíže volebnímu právu byly Francouzky v roce 1914. Zasadila se o to z velké části *Liga voličů pro volební právo žen (Ligue des électeurs pour le suffrage des femmes)*, kterou založil v parlamentu v roce 1911 držitel Nobelovy ceny za mír Ferdinand Buisson. Kromě toho bylo v té době feministické hnutí ve svém největším rozkvětu, veřejnost se o ženskou otázku zajímala a i velká část poslanců volebnímu právu pro ženy vyjadřovala náklonnost. Nebyť začátku války, mohla se Francie pravděpodobně řadit mezi země, které daly ženám volební právo jako jedny z prvních. S odložením veškerých jednání až do konce války souhlasilo i feministické hnutí a vyzvalo společnost k nasazení veškerých sil v boji proti agresorům.¹³⁹ Během války, kdy ženy musely v mnoha profesích a každodenních situacích nahradit muže pak byla nutnost změnit alespoň některé zákony. V roce 1915 tak bylo vdaným, tedy do té doby nesvéprávným, ženám umožněno vykonávat rodičovskou zodpovědnost a jednat bez souhlasu mobilizovaného manžela, i když pouze pod podmínkou bezodkladnosti a souhlasu příslušné instituce.¹⁴⁰

ŽENY POPRVÉ VE VLÁDĚ

Krátce po válce, jak bylo slíbeno, v květnu roku 1919, se konalo hlasování o volebním právu pro ženy. Návrh neobsahoval žádná omezení, počítalo se tedy s věkovou hranicí 21 let jako pro muže. Poslanecká sněmovna jej přijala 344 hlasy proti 97. Zbývalo přesvědčit senát o tom, že ženy během války prokázaly schopnost

¹³⁸ Belgie ustavila v roce 1919 aktivní volební právo a až roku 1948 ho rozšířila i na pasivní. Spojené království omezovalo volební právo věkem. Roku 1918 jej získaly ženy nad 30 let. Pro všechny ženy od 21 let, stejně jako muže, bylo zavedeno až v roce 1928; PERRINEAU P., REYNIE D., *Dictionnaire du vote* (Paris, Presses Universitaires de France, 2001), str. 456.

¹³⁹ ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005), str. 47

¹⁴⁰ DUBY G., PERROT M., *Histoire des femmes en Occident: V. Le XXe siècle* (Paris, Perrin, 2002), str. 117

samostatného myšlení a práce, a politická participace by jim proto neměla být upírána. Ujal se toho předseda senátní demokratické levice Émile Combes. Jeho úsilí přineslo neustálé odsouvání hlasování až do roku 1922. Nakonec bylo 156 hlasy proti 134 rozhodnuto, že se otázka nebude vůbec projednávat. Stalo se tak symbolicky přesně ve stejný den, kdy vyšel román *La Garçonne*.¹⁴¹ Nejpersvědčivějším argumentem senátora Combese proti volebnímu právu žen byla poválečná demografická nerovnováha. Strach, že by k volbám mohlo jít více žen než mužů. Tedy stejný důvod, který vedl Velkou Británii k udělení volebního práva nejprve ženám nad 30 let. Podobný scénář se opakoval ještě třikrát, v letech 1932, 1935 a 1936, kdy proběhl poslední předválečný pokus francouzského Národního shromáždění o ustavení politických práv pro ženy. Tehdy se proti návrhu postavil pouze jediný poslanec. Senát se však znovu odmítl otázkou vůbec zabývat. Navzdory snaze meziválečného feministického hnutí a vzrůstající přízni veřejnosti i politické elity, konzervativní senát zákony vždy zamítl.¹⁴²

Nelze však vinu připisovat pouze senátu. Později se totiž ukázalo, že někteří poslanci se zpočátku tvářili jako bojovníci za práva žen, ale poté, co se stali senátory, se k této otázce stavěli negativně. Pro poslance tak bylo velmi výhodné předstírat zájem o politickou participaci žen a sbírat tak sympatie veřejnosti, když se nemuseli bát, že by podobný zákon mohl senátem někdy projít.¹⁴³

Léon Blum, jakožto předseda nové vlády Lidové fronty¹⁴⁴ nabídl po dalším nepovedeném hlasování kompenzaci. Dosadil do svého kabinetu tři ženy jako státní tajemnice čímž považoval otázku rovnosti pohlaví za splněnou a další projednávání volebního práva žen nepožadoval. Irène Joliot-Curie, držitelka Nobelovy ceny za chemii dostala na starost vědecký výzkum, bývalá učitelka a militantní socialistka Suzanne Lacore se stala státní tajemnicí na ochranu dětí a již dříve zmíněná předsedkyně Svazu pro volební právo žen Cécile Brunshvicg dostala resort národního vzdělávání.¹⁴⁵

¹⁴¹ BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 96.

¹⁴² DUBY G., PERROT M., *Histoire des femmes en Occident: V. Le XXe siècle* (Paris, Perrin, 2002), str. 192.

¹⁴³ GARRIGOU A., *Histoire sociale du suffrage universel en France: 1848 – 2000* (Paris, Seuil, 2002), str. 273.

¹⁴⁴ Lidová fronta (Front populaire) byla koalice levicových stran SFIO, Komunistické strany a Radikální strany, která vedla Francii od května 1936 do června 1937.

¹⁴⁵ *La Citoyenneté politique des femmes*, 5. července 2006, dostupný z: <http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/femmes/citoyennete_politique.asp>.

La Française, 13. června 1936¹⁴⁶

První ze jmenovaných, Irène Joliot-Curie podala po krátké době, v září 1936 demisi. Zbylé dvě se snažily pokračovat v práci, ale vzhledem k tomu, že nikdy nedostaly příležitost promluvit na hlavním zasedání vlády v Bourbonnském paláci a vláda Lidové fronty vydržela pouze do června 1937, neměly příliš možností a času na prosazení svých návrhů. Přesto se Cécile Brunschvicg zasadila alespoň o zrušení nutnosti souhlasu manžela k získání cestovního pasu.¹⁴⁷ V porovnání s velkou částí Evropanek, které se už nějakou dobu těšily z možnosti vyjádřit se u voleb, byla práva Francouzek opravdu minimální. Nesvéprávnost vdaných žen byla ve Francii zrušena až v roce 1938, a to ještě ne úplně. Mohly sice od té doby uzavírat smlouvy, studovat a mít účet v bance, ale stále potřebovaly manželův souhlas pokud chtěly chodit do zaměstnání a muž byl jediný, kdo vykonával rodičovskou zodpovědnost. Krokem zpět byl první francouzský rodinný zákoník, vydaný v červenci 1939. Jeho cílem byla především podpora porodnosti. Sliboval prémii za každé narozené dítě, zvyšoval příspěvky početným rodinám a zpříšňoval protipotratovou politiku.¹⁴⁸ Zákoník pak převzala a rozšířila vichistická vláda s výše popsáním programem navrácení ženě její tradiční, přirozenou roli.

¹⁴⁶ http://8mars.online.fr/article.php?id_article=336

¹⁴⁷ *La Citoyenneté politique des femmes*, 5. července 2006, dostupný z: <http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/femmes/citoyennete_politique.asp>.

¹⁴⁸ BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 54.

UDĚLENÍ VOLEBNÍHO PRÁVA ŽENÁM

Jednání o udělení volebního práva ženám probíhala od roku 1943 v Alžíru, kde sídlily prozatímní instituce připravující obnovení republiky. Sám generál de Gaulle se pro politickou rovnoprávnost žen vyslovil už ve své deklaraci z června 1942.¹⁴⁹ Přesto muselo následovat ještě mnoho zasedání prozatímního Poradního shromáždění než byla tato otázka vyřešena. Největším oponentem participace žen v politice byl bývalý korsický senátor, radikální Paul Giacobbi. Neúnavně přesvědčoval ostatní o nebezpečí, jaké by nevyspělé a církví ovlivněné voličky mohly přinést. Jeho nejsilnějším argumentem byla početní nerovnováha žen a mužů, kvůli zadržování francouzských vojáků Němci. Udával, že žen bylo 2,5krát více než mužů, což bylo číslo hodně nadsazené. Podle pozdějších údajů ženy u prvních voleb tvořily 60%.¹⁵⁰ Argumenty druhé strany zase poukazovaly na odvahu Francouzek v odboji a především komunistům přišlo volební právo jako její vhodné ocenění. Sám de Gaulle však ve svých pamětech popřel, že by ženy dostaly rovnoprávnost na oplátku, tvrzením, že „nařízení z roku 1944 ukončilo 50 let trvající spory.“¹⁵¹

Rozhodující vliv na text, který se stal 17. článkem nařízení z 21. dubna 1944 o organizaci veřejné moci ve Francii po osvobození, měli dva poslanci. Křesťanský demokrat Robert Prigent a komunista Fernand Grenier navrhli společně znění ustanovení, podle kterého měly ženy dostat pouze pasivní volební právo. Fernand Grenier později navrhl ještě další změny. Výsledkem byl článek, který navrhoval „aktivní i pasivní volební právo žen, za stejných podmínek, jaké měli muži.“¹⁵² Tento návrh byl přijat 51 členy, z celkových 67, prozatímního Poradního shromáždění a 21. dubna 1944, v rámci výše zmíněného nařízení podepsán generálem de Gaullem, jako předsedou prozatímní francouzské vlády.

Reakce veřejnosti byly smíšené, spíše chladné. Žádný společenský převrat, který někteří předpovídali a báli se ho, nenastal. V době, kdy se každý zabýval osvobozením

¹⁴⁹ „Une fois l'ennemi chassé du territoire, tous les hommes et toutes les femmes de chez nous éliront l'Assemblée nationale qui décidera souverainement des destinées du pays.“ - „Jakmile bude nepřítel vytačen z území, všichni naši muži a všechny naše ženy zvolí Národní shromáždění, které bude svrchovaně rozhodovat o osudech země.“ *La Citoyenneté politique des femmes*, 5. července 2006, dostupný z: <http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/femmes/citoyennete_politique.asp>.

¹⁵⁰ BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 153.

¹⁵¹ „L'ordonnance de 1944 mettait un terme à des controverses qui durait depuis 50 ans“; ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 76.

¹⁵² „...que les femmes soient éligibles et électrices dans les mêmes conditions que les hommes.“; PERRINEAU P., REYNIE D., *Dictionnaire du vote* (Paris, Presses Universitaires de France, 2001), str. 452.

Francie a končící válkou byla taková odezva pochopitelná. Média o nařízení samozřejmě informovala a k volebnímu právu žen se vrátila při příležitosti voleb. Některé noviny si neodpustily ironické články či sarkastické kresby. Ženy zobrazovaly jako nekompetentní omezené hospodyně a dodávaly, aby se nezapomněly nalíčit na cestu do volební místnosti.¹⁵³

První možnost vyzkoušet si volit, i když jen do obecního zastupitelstva, měly ženy v květnu roku 1945. O několik měsíců později, v dubnu 1946 se pak konaly volby legislativní. Jednotlivé strany se samozřejmě snažily získat sympatie „prvovoliček“. Pravicové strany k tomu využily katolické spolky a faráře, jak se levice obávala. Zpočátku ženy opravdu naplňovaly předpoklady konzervativních voliček, přestože ne v takovém měřítku. Mnoho vdaných žen v tehdejších anketách připustilo, že si spíše nechaly poradit od manžela.¹⁵⁴

Ženy ale nejen volily, ale získaly i pasivní volební právo. V obecních volbách v roce 1945 jich bylo zvolených přes 10 000 a v legislativních volbách v roce 1946 33, což tvořilo z celkového počtu 586 poslanců 5,6%.¹⁵⁵ Většina zvolených byly bývalé členky francouzského odboje a voleb se účastnily za Komunistickou stranu. Do vlády zasedla v roce 1946 Andrée Viénot jako státní tajemnice pro mládež a sport a vůbec první ministryní se stala Germaine Poinso-Chapuis, která v roce 1947 dostala resort zdravotnictví.¹⁵⁶

Rovnoprávnost žen a mužů potvrdila ústava z roku 1946. V její preambuli bylo řečeno, že „zákon garantuje ženám ve všech oblastech stejná práva jako mužům.“¹⁵⁷ Nebyla to až tak úplně pravda. Nerovnoprávné postavení vycházející z některých článků Občanského zákoníku bylo odstraněno poměrně nedávno. Týká se to především povolení manžela k výkonu povolání, které bylo platné až do roku 1965 a rodičovské zodpovědnosti, kterou měl pouze muž, a to až do roku 1970.¹⁵⁸

Poslední, stručné, avšak důležité sdělení náleží obyvatelům Francie, na které se volební právo nevztahovalo, přestože bylo uděleno všem, bez rozdílu. Týkalo se to Alžírčanů. V březnu 1944 byla Alžírčanům a Alžírčankám, původem z metropolitní

¹⁵³ ZANCARINI-FOURNEL M., *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 77.

¹⁵⁴ GARRIGOU A., *Histoire sociale du suffrage universel en France: 1848 – 2000* (Paris, Seuil, 2002), str. 279.

¹⁵⁵ BARD C., *Les femmes dans la société française au 20e siècle* (Paris, Armand Colin, 2001), str. 158.

¹⁵⁶ *La Citoyenneté politique des femmes*, 5. července 2006, dostupný z: <http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/femmes/citoyennete_politique.asp>.

¹⁵⁷ „La loi garantit à la femme, dans tous les domaines, des droits égaux à ceux de l'homme.“; 5. července 2006, <http://www.conseil-constitutionnel.fr/textes/p1946.htm>.

¹⁵⁸ PERRINEAU P., REYNIE D., *Dictionnaire du vote* (Paris, Presses Universitaires de France, 2001), str. 458.

Francie udělena stejná práva jako Francouzům a Francouzským. Autochtonní alžírské obyvatelstvo sice disponovalo francouzskou národností, nikoli však občanstvím a tudíž nemohlo volit. Pro Alžírany – muže se to změnilo již v roce 1946, o otázce Alžířanek se pak jednalo několik let a na konečný podpis a tedy plné zrovnoprávnění si musely počkat až do července 1958.¹⁵⁹

Ve Francii tedy nebylo vždy všeobecné vše, co bylo všeobecným nazýváno a stejně tak ne všichni, kteří byli oficiálně rovnoprávní, disponovali opravdu stejnými právy.

¹⁵⁹ Ibidem, 458.

ZÁVĚR

Od Velké francouzské revoluce, kdy se objevily první náznaky snahy žen o rovnoprávnost, k podepsání nařízení z 21. dubna 1944 udělující ženám volební právo uplynulo přes sto padesát let. Mezitím dostali volební právo francouzští muži, jako první na světě. Následovali je další muži, z Evropy i odjinud. Pak se teprve dostaly na řadu ženy. Ty francouzské musely čekat opravdu dlouho. Příčin je mnoho. Navzájem se prolínaly společenské, církevní, politické i osobní důvody.

Francouzka Olympe de Gouges začala ženskou emancipaci, když vydala, na svou dobu velmi smělou, Deklaraci s požadavkem stejných práv pro ženy jako pro muže. Štafetu musely převzít Američanky a Britky. Francouzky nemohly. Napoleonův Občanský zákoník je zbavil veškerých práv a plně je podřídil mužům – otcům a manželům. Stal se tak pokračovatelem odkazu osvícenství, které na základě vědeckých výzkumů vymezilo ženám soukromou sféru. Ruku v ruce s Občanským zákoníkem šla katolická církev. Konzervativní, tradicionalistická a k emancipaci nepřátelská. Státy, které se nenechaly ovlivnit Napoleonem ani klerikály, překonaly dědictví osvícenských myslitelů mnohem rychleji.

Francouzky se snažily vyjít ze stínu. Zapojovaly se do revolučních dění, inspirovaly se u evropských i neevropských feministek a zakládaly spolky, vydávaly tiskoviny, přesvědčovaly veřejnost i politiky o nespravedlnosti. Nebyly však dostatečně jednotné, hlasité a agresivní jako britské kolegyně. Jedna část chtěla potichu vzdělání a práci, další požadovala politickou participaci a nebála se kvůli tomu občas zakřičet nebo něco rozbít. Pak tu byly jiné, o něco početnější, které měly hodně dětí, chodily pravidelně do kostela a spolu s pravicovými stranami přesvědčovaly veřejnost o úkolech ženy pro lidstvo. Politika ani vědecká kariéra mezi ně nepatřily. Největší skupiny však tvořily ženy, které chtěly prožít spokojený život, tak jak přišel, aniž by se účastnily házení kamenů do výloh nebo agitace proti rozvodům.

Občas se podařilo, že se o ženské otázce začalo mluvit nebo dokonce hlasovat. Shodou okolností buď zrovna vypukla válka a hlasování se muselo odložit nebo skončila válka a bylo potřeba, aby ženy porodily novou populaci a nezabývaly se politikou. Také se několikrát stalo, že poslanci volební právo ženám schválili, ale senátoři se o něm odmítali úplně bavit. Argumentovali například tím, že po válce je v populaci více žen než mužů a že nelze jen tak nahradit volební právo mužů volebním právem žen. Nějakou dobu se tedy schvalovala vina na konzervativní senát. Později se

ukázalo, že někteří poslanci hlasovali pro, jen proto, že věděli, že senát ženám volební právo stejně neschválí. Ve Francii moc nezáleželo na tom, jakého byl kdo politického smýšlení. Narozdíl od feministických spolků byly politické strany v otázce zrovnoprávnění žen poměrně jednotné. Nesouhlasili s ní. Pravice tradičně zastávala názor společný s katolickou církví. Tedy, že místo ženy je doma, a že feminismus je nemoc. Evropská levice měla názor liberálnější, narozdíl od té francouzské, která byla v mnohém horší než pravice. Bála se, že nevzdělané a věřící ženy ji nebudou volit. Měla pro to důvod. Ze zkušenosti po udělení volebního práva všem mužům v roce 1848 věděla, že voličskému chování se člověk musí naučit, jinak bude volit dlouho konzervativně. Ve druhé polovině 30. let se levicová vláda Lidové fronty rozhodla dát šanci třem ženám. Držitelka Nobelovy ceny za chemii, Irène Joliot-Curie, podala po třech měsících demisi. Zbylé dvě ji po necelém roce, spolu s celou vládou, následovaly. Neměly mnoho času představit a prosadit své návrhy.

V Evropě se mluvilo hodně o tom, že válka ženy emancipovala a pomohla jim dosáhnout politických a občanských práv. Z části je to určitě pravda. Muži totiž odešli do války a nechaly ženy samotné s dětmi doma. Bylo třeba vydělávat peníze a postarat se o všechno, co do té doby pravidelně zařizoval manžel. Ženy zjistily, že to jde bez větších problémů. Získaly tak sebevědomí a byly připravené po válce pokračovat v novém životě. Někteří muži se však z války vrátili a chtěli zpět svá zaměstnání. A ženy začaly dostávat peníze a čestné řády, když porodily hodně dětí a zůstaly doma. Přesto v nich zůstala zkušenost z války a pocit, že nezávislost není tak špatná. V meziválečném období se pak začaly více vzdělávat, věnovaly se nejrůznějším zájmovým činnostem a pracovaly v kancelářích. Také se začaly oblékat pohodlněji, nosit krátké sukně a kalhoty, jezdit na kole a kouřit. Všechny tyto radosti se jim pokusila překazit další válka. Ve Francii byl s pomocí německých okupantů nastolen režim, který svobodu nahradil prací, rovnost rodinou a bratrství vlastí. Navíc obvinil feminismus z oslabení národa a válečné prohry. Snažil se ženy donutit nepracovat, ale protože Němci potřebovali stále víc a víc zbraní, museli je jít vyrábět i ony. Některé se toho nechtěly účastnit a radši se daly k odboji nebo k první francouzské ženské vojenské jednotce, která byla založena pod Svobodnou Francií v Londýně.

Ještě před osvobozením Francie se v Alžírsku konala jednání o volebním právu žen. Generál de Gaulle již dříve prohlásil, že je mu příznivě nakloněn. Zbývalo dohodnout se na detailech. Původní, pouze pasivní volební právo změnil komunistický poslanec Fernand Grenier na pasivní i aktivní. Návrh byl přijat, ale mnoho lidí neoslavovalo.

Válka se chýlila ke konci a mnohem zajímavější bylo sledovat osvobození Francie. Ženy se musely naučit chodit k volbám. Zpočátku jich nebylo moc, změnilo se to až na přelomu 60. a 70. let, společně s narůstajícím počtem žen na vysokých školách. Souviselo s tím i voličské chování. Z konzervativních, pravicových voliček (nebylo to ale v takové míře, jak se předpokládalo) se postupem času staly voličky levicové.

Veřejnost byla nějakou dobu přesvědčena, že nabytí volebního práva znamená rovnoprávnost. Přitom některé články z občanského zákoníku byly platné ještě na konci 60. let, nehledě na společenské stereotypy. Stále platilo, a platí dodnes, že ženy všeobecně získávají horší pracovní pozice, jsou placeny méně za stejnou práci jako muži a přestože mají aktivní i pasivní volební právo, tak v politice nejsou příliš angažované. Pro Francii to platí dvakrát tolik.

V 60. a 70. letech se začala tvořit nová hnutí, která se snažila bojovat za odstranění těchto stereotypů. Bohužel francouzská společnost potřebuje ještě čas, aby se odkazu Občanského zákoníku, co se týče vztahů mezi mužem a ženou, zbavila. Sice prosazuje zákony, například ten z roku 2000 o paritním zastoupení žen a mužů na kandidátních listinách, ale některé politické strany upřednostňují zaplacení pokuty před jeho dodržováním. Francie proto dnes patří mezi země s malým zastoupením žen v politice.

RESUMÉ

La France, comme le pays où la société moderne est née avec la Grande révolution et où le suffrage universel (masculin) a été instauré comme le premier dans le monde, en 1848, est en même temps le pays qui a fait attendre les femmes pour acquérir leur droit de vote jusqu'en 1944. En comparaison avec les autres pays européens, la France était assez en retard.

Pour trouver les causes de ce retard français il faut retourner à la fin du XVIIIe siècle, à la Révolution. Des acquisitions, issus de la *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*, les femmes ont été très vite exclues. L'inégalité entre les hommes et les femmes a été justifiée par la conception de la différence des sexes définie par les Lumières. Ils l'ont expliqué avec l'existence de la nature féminine, caractérisée par sa faiblesse et par sa prédestination à la maternité. Ces aspects ont été employés par les rédacteurs du Code civil napoléonien de 1804. Le Code a légalisé la supériorité des hommes sur les femmes. Certains de ses articles ont perduré jusqu'au dernier tiers du XXe siècle.

Parmi les autres raisons sur lesquelles a été fondé l'exclusion des femmes de la vie politique a été le catholicisme français, qui était favorable au rôle traditionnelle de la femme et non pas à son engagement public. Les femmes étaient toujours catholiques pratiquantes plus que les hommes. D'ici venait la crainte de la gauche, que les femmes seraient des électeurs conservateurs, donc de la droite et qu'elles pourraient être facilement influencées par les curés.

Malgré les activités des groupes suffragistes et suffragettes, la société et les hommes politiques n'étaient longtemps pas convaincus de la nécessité de donner la pleine citoyenneté politique aux femmes. Les propositions des lois adoptées par la Chambre ont été refusées plusieurs fois par le Sénat. Même la Grande Guerre n'a pas changé beaucoup de choses. L'entrée en guerre a bien affecté la vie des femmes. Elles ont remplacé des hommes dans les usines, la guerre a accéléré le travail des femmes mais dès la fin de la guerre elles étaient repoussées au foyer pour renouveler la population. La situation de l'entre deux guerres doucement changeait la société mais la Seconde Guerre mondiale est venue et le nouveau régime a accusé les femmes d'être responsable de la défaite nationale. Plusieurs lois fondées par le Conseil national de Vichy ont retenu les femmes au foyer.

Enfin, après les débats de l'Assemblée consultative d'Alger, l'ordonnance du 21 avril 1944 a été signée par le général de Gaulle et les Françaises sont devenues „*électrices et éligibles dans les mêmes conditions que les hommes.*“ Mais le droit de vote ne signifie pas automatiquement l'égalité...

BIBLIOGRAFIE

BALLARIN, Pilar a kolektiv, *Histoire des femmes et des mouvements féministes en Europe*, dostupný z: <<http://www.helsinki.fi/science/xantippa/wef/wef21.html>>.

BARD, Christine, *Les femmes dans la société française au 20e siècle*, Paris, Armand Colin, 2001.

CAPDEVILA, Luc, VIRGILI, Fabrice, *Guerre, femmes et nation en France (1939 – 1945)*, dostupný z: http://www.ihtp.cnrs.fr/publications/guerre_femmes_FV_LC.html.

DUBY, Georges., PERROT, Michelle., *Histoire des femmes en Occident: IV. Le XIXe siècle*, Paris, Perrin, 2002.

DUBY, Georges, PERROT, Michelle, *Histoire des femmes en Occident: V. Le XXe siècle*, Paris, Perrin, 2002.

GARRIGOU, Alain, *Histoire sociale du suffrage universel en France: 1848 – 2000*, Paris, Seuil, 2002.

NEVEU, Valérie, *Visage du féminisme réformiste, 1901-1940: Troisième partie: archives Cécile Brunschvicg*, dostupný z: <<http://bu.univ-angers.fr/EXTRANET/CAF/catalogue/Brunschvicg.html>>.

PERRINEAU, Pascale, REYNIE, Dominique, *Dictionnaire du vote*, Paris, Presses Universitaires de France, 2001.

ROUQUIER, Anne, *Histoire des femmes/Femmes dans l'histoire: Quelques documents pour un enseignement secondaire mixte*, dostupný z: <<http://www.histgeo.ac-aix-marseille.fr/a/gat/>>.

SOKAČOVÁ, Linda, *Stručná historie feminismu*, dostupný z: <<http://www.feminismus.cz/historie.shtml>>.

SOKAČOVÁ, Linda, **Významné ženy a hnutí v historii feminizmu**, *ABC feminizmu*, dostupný z: <<http://zenskaprava.ecn.cz/cz/publikace.html>>.

TINKOVÁ, Daniela, "Přirozený řád" a ideologie oddělených sfér: Příspěvek k otázce konstruování "přirozené role ženy" v pozdně osvícenské vědě, *Kontext: časopis pro gender a vědu*, dostupný z: <http://www.cec-wys.org/kontext/fedc59ef/1_Tinkova.pdf>.

VERJUS, Anne, **Vote familialiste et vote familial: Contribution à l'étude du processus d'individualisation des femmes dans la première partie du XIXe siècle**. *Genèses*, no. 31, 1998, str. 29-47.

ZANCARINI-FOURNEL, Michelle, *Histoire des femmes en France: XIXe - XXe siècles*, Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005.

Le Monde, 2005

<http://8mars.online.fr>

www.ac-bordeaux.fr/

www.archivesdufeminisme.fr

www.assemblee-nationale.fr

www.cidem.org/

www.cliosoft.fr

www.conseil-constitutionnel.fr

www.encarta.fr

www.verreverwanten.nl

www.wikipedia.org